

Toisen asteen koulutuksen koulutuskustannuksia koskeva selvitys

TIIVISTELMÄ

Opetushallitus selvitti opetus- ja kulttuuriministeriön pyynnöstä lukiosta ja ammatillisesta koulutuksesta aiheutuvia kustannuksia opiskelijoille ja heidän perheilleen. Selvityksessä tarkasteltiin, millaisia kustannuksia toisen asteen opiskelijoille aiheutuu oppimateriaaleista, työvälineistä ja kansallisiin kokeisiin osallistumisesta ja millaisia muutoksia kustannuksiin kohdistuu. Osana selvitystä laadittiin myös arvio niistä opiskelijoista, joille koulutuskustannukset ovat muodostuneet tai voivat muodostua kouluttautumisen esteeksi. Lisäksi selvitettiin, millaista tukea opiskelijan on mahdollista saada kustannusten kattamiseen.

Selvityksessä keskityttiin suoraan perusopetuksesta toiselle asteelle siirtyneisiin opiskelijoihin ja heille koulutuksesta aiheutuviin kustannuksiin. Ammatillisen koulutuksen osalta selvitettiin kustannuksia erityisesti oppilaitosmuotoista ammatillista perustutkintoa suorittavien alle 20-vuotiaiden osalta.

Lukio-opintoihin liittyvät välttämättömät kustannukset ovat keskimäärin 2 500 euroa, kun opiskeluun soveltuvan kannettavan tietokoneen hinnaksi arvioidaan 600 euroa. Oppikirjojen ja tietokoneen lisäksi kustannuksia voivat aiheuttaa esimerkiksi koulumatkat sekä lukion toimintakulttuuriin kiinteästi kuuluvat asiat, kuten opintovierailut ja vanhojentanssit. Ammatillisessa koulutuksessa kustannukset vaihtelevat riippuen siitä, mitä alaa tai tutkintoa nuori opiskelee. Pääsääntöisesti kulut ovat joitakin satoja euroja. Välittömästi koulutukseen liittyviä kustannuksia syntyy esimerkiksi opiskelua varten hankittavista, henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitetuista ja opiskelun edellyttämistä oppikirjoista, materiaaleista, työvälineistä, koneista ja laitteista sekä muista tarvikkeista, jotka koulutuksen päätyttyä jäävät opiskelijalle. Näistä koulutuksen järjestäjä voi periä maksun enintään todellisten hankinta- ja tuotantokustannusten mukaisesti, mikäli opiskelija ei itse hanki tarvittavia välineitä ja materiaaleja.

Toisen asteen koulutuksen koulutuskustannuksissa ei ole näkyvissä merkittäviä muutoksia. Lukiokoulutuksessa tarvittavien digitaalisten oppimateriaalien hinnat ovat painettuja oppikirjoja edullisemmat. Silti kustannukset eivät ole laskemassa, sillä niitä ei voi hankkia käytettyinä. Käytettyjen oppikirjojen hankkiminen on nykyisin yleinen tapa säästää kuluissa. Vuoden 2018 alusta voimaan astunut uudistunut ammatillisen koulutuksen lainsäädäntö ei tuo muutoksia ammatilliseen perustutkintokoulutukseen oppimateriaalien maksuttomuuteen tai maksullisuuteen liittyen. Kustannukset oppimateriaaleista ja työvälineistä ovat digitalisoitumisen myötä hienoisessa laskussa. Myös ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijat voivat hankkia oppikirjoja käytettyinä.

Kustannuksia syntyy koulutukseen välittömästi liittyvien kustannusten lisäksi myös asumisesta ja elämisestä. Yhteiskunnan tarjoamat tukijärjestelmät näyttäytyvät samanlaisina toisen asteen opiskelijoille, mutta esimerkiksi opiskelun päätoimisuuden määrittelyssä on koulutusmuotokohtaisia eroja. Opiskelijat ovat lapsilisän piirissä sen vuoden loppuun saakka, jolloin he täyttävät 17 vuotta. Opiskelijat voivat hakea opintotukea ja kodin ulkopuolella asuva opiskelija voi saada myös yleistä asumistukea. Toimeentulotuki on opiskelijan viimesijainen taloudellinen tuki.

Selvityksessä arvioitiin, kuinka monelle toisen asteen koulutuksesta aiheutuvat kustannukset ovat muodostuneet tai voivat muodostua kouluttautumisen esteeksi. Opiskelija voi keskeyttää opintonsa monista syistä. Opiskelusta aiheutuvat välittömät kustannukset ovat keskeyttämisen ainoa syy vain harvoin. Keskeyttämisen taustalla on yleensä myös muita henkilökohtaisia syitä. Silloinkin kun opinnot keskeytyvät taloudellisista syistä, ei voida yksiselitteisesti päätellä, onko kyseessä koulutuksesta välittömästi syntyvistä kustannuksista johtuva taloudellinen tilanne vai esimerkiksi perheen tai opiskelijan yleisestä taloudellisesta tilanteesta tai taloudenhallinnan ongelmista.

Selvitystä varten kerättyjen tietojen perusteella vaikuttaisi siltä, että 65 prosenttia lukiolaisista pitää lukionkäynnin kustannuksia kohtuullisina eikä koe, että heillä tai heidän perheillään olisi vaikeuksia toimeentulossa. Kuitenkin 29 prosentilla lukiolaisista tai heidän perheistään on oman arvionsa mukaan taloudellisia vaikeuksia. Kuudella prosentilla taloudelliset vaikeudet ovat merkittäviä. Ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa opiskelevien rahojen riittävydessä näyttäisi olevan koulutuslakohtaisia eroja. Opiskelijoista 7 prosenttia koki, että raha-asiat tuottavat heille jatkuvasti hankaluuksia.

Joitakin viitteitä opiskelijoiden taloudellisesta tilanteesta antaa myös se, kuinka moni toisen asteen opiskelijoista nostaa opintolainaa. Lukiolaisista 2,8 prosentilla on opintolainaa. Ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista 16–19-vuotiaista nuorista 11 prosenttia oli opintovelallisia lukuvuonna 2016-2017.

Selvitystä varten kerättyjen tietojen perusteella toisen asteen koulutuksesta välittömästi aiheutuvat kustannukset eivät yleensä näyttäydy ensisijaisena koulutuksesta eroamisen syynä tai kouluttautumisen esteenä. Opiskelun aikana opiskelijalle syntyy opintoihin liittyvien kustannusten ohella kustannuksia myös asumisesta, muusta elämisestä ja esimerkiksi koulumatkoista. Yhteiskunnan tarjoamat taloudelliset tukijärjestelmät auttavat osaltaan toisen asteen opiskelijoita kustannusten kattamisessa. Osa opiskelijoista käy myös työssä opintojensa ohessa. Tärkeää on, että opiskelijat ovat tietoisia saatavilla olevista tukimahdollisuuksista opintojen rahoittamiseksi.

Sisällysluettelo

TIIVISTELMÄ.....	2
OSA 1 LUKIOKOULUTUKSEN KOULUTUSKUSTANNUKSIA KOSKEVA SELVITYS	6
Yhteenveto	7
1. Kustannukset	8
1.1 Oppikirjat ja muut opiskelumateriaalit	8
Digitaaliset oppimateriaalit	10
Käytetyt oppikirjat	11
Opiskelutarvikkeet.....	11
Muut materiaalimaksut.....	12
1.2 Tietokoneet, laskimet ja ohjelmistolisenssit	12
1.3 Ylioppilastutkinnon suorittamisesta aiheutuvat kustannukset.....	13
Tutkintomaksut.....	13
Erityisjärjestelyistä aiheutuvat kustannukset.....	14
Valmennuskurssit	15
1.4 Lukion opetussuunnitelmasta ja toimintakulttuurista aiheutuvat kustannukset.....	15
Oppitunneilta tehtävät opintokäynnit.....	15
Kansainvälinen toiminta	16
Lukion perinteet	17
1.5 Terveyspalvelujen maksullisuus	17
2. Tuet.....	18
2.1 Koulumatkatuki	18
2.2 Opintotuki.....	19
Lapsilisä ja alle 17-vuotiaat.....	20
Opintoraha.....	20
Opintolainan valtioneuvosto	21
2.3 Yleinen asumistuki.....	22
2.4 Toimeentulotuki	22
Täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki.....	22
Sosiaalinen luototus	23
Muiden tahojen antama tuki.....	23
2.5 Työssä käyminen lukio-opintojen ohessa.....	24
3. Kustannuksiin kohdistuvat muutokset	24
4. Lukion kustannukset kouluttautumisen esteenä	25

Lähteet.....	30
Haastattelut.....	30
Muut lähteet.....	31
Lait, asetukset ja määräykset	32
Liitteet.....	33
Opintotuki ja muut etuudet toisen asteen opinnoissa.....	33
OSA 2 AMMATILLISEN PERUSTUTKINTOKOULUTUKSEN KOULUTUSKUSTANNUKSIA KOSKEVA SELVITYS .	35
1. Selvitystehtävä	35
1.1 Selvitystehtävän rajaus ammatillisessa koulutuksessa	35
2. Kustannukset	36
2.1 Oppikirjat, työvälineet ja muut opiskelumateriaalit	37
2.2 Digitaaliset oppimateriaalit	40
2.3 Erityistä tukea saavat opiskelijat	41
2.4 Tutkimomaksut ja arvosanan korottaminen	41
2.5 Terveyspalveluiden maksullisuus	41
3. Tuet.....	42
3.1 Koulumatkatuki	42
3.2 Opintotuki.....	42
3.3 Opintoraha ja opintolainan valtiontakaus.....	43
3.4 Yleinen asumistuki	43
3.5 Toimeentulotuki	43
3.6 Työssäkäynti opiskelun ohessa.....	44
4. Kustannuksiin kohdistuvat muutokset	44
4.1 Todistuksessa annetun arvosanan korottaminen	44
4.2 Digitaaliset materiaalit	44
5. Kustannukset kouluttautumisen esteenä.....	45
5.1 Kustannukset keskeyttämisen syynä	45
6. Yhteenveto	46
Lähteet.....	48
Liitteet.....	50
Opintotuki ja muut etuudet toisen asteen opinnoissa.....	50

OSA 1 LUKIOKOULUTUKSEN KOULUTUSKUSTANNUKSIA KOSKEVA SELVITYS

Opetus- ja kulttuuriministeriö antoi 9.10.2017 Opetushallitukselle tehtäväksi selvittää lukiosta ja ammatillisesta koulutuksesta aiheutuvia kustannuksia opiskelijoille ja heidän perheilleen (OKM/8/591/2017). Kustannukset voivat kohdistua muun muassa koulutuksen oppimateriaaleihin, työvälineisiin ja kansallisten kokeiden opiskelijoille aiheuttamiin kustannuksiin. Opetushallitus kutsui rehtori Eira Kasperin laatimaan selvityksen lukiokoulutuksen osalta.

Tehtävänä oli myös

- Selvittää edellä mainittuihin kustannuksiin kohdistuvat muutokset.
- Arvioida edellä mainittujen kustannusten kehittymistä vastaisuudessa. Kustannuskehitykseen voi vaikuttaa esimerkiksi digitaalisten materiaalien käyttöönotto.
- Laatia arvio sellaisten opiskelijoiden määrästä, jolle lukiokoulutuksesta aiheutuvat kustannukset ovat muodostuneet tai voivat muodostua kouluttautumisen esteeksi.
- Käydä läpi sellaiset tukijärjestelmät, joiden kautta opiskelijan on tällä hetkellä mahdollista saada tukea, jos koulutuksesta aiheutuvat kustannukset ovat vaarassa muodostua kouluttautumisen esteeksi.

Selvitys perustuu pääasiassa 33 lukiokoulutuksen eri näkökulmia edustavan henkilön haastatteluihin sekä joihinkin tutkimuksiin, tilastoihin ja selvityksiin, jotka on lueteltu selvityksen lopussa. Kustannusten ja tukien kokonaisuutta on käsitelty seuraavilta osin:

Oppikirjat ja muut opiskelumateriaalit

Kannettava tietokone, laskimet ja ohjelmistolisenssit

Ylioppilastutkinnosta aiheutuvat kustannukset

Lukion opetussuunnitelmasta ja toimintakulttuurista aiheutuvat kustannukset

Terveyspalvelujen maksullisuus

Koulumatkatuki

Opintotuki

Yleinen asumistuki

Toimeentulotuki

Opiskelijan työssä käyminen

Kahdessa viimeisessä luvussa on arvioitu käytössä olleiden lähteiden ja haastatteluissa esille tulleiden seikkojen pohjalta kustannuksiin kohdistuvia muutoksia ja lukion kustannuksia kouluttautumisen esteenä.

Yhteenveto

Opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta lukion käynnistä aiheutuvia kustannuksia ja tukia on selvitetty seuraavista näkökulmista: Oppikirjat ja muut opiskelumateriaalit, kannettava tietokone, laskimet ja ohjelmistolisenssit, ylioppilastutkinnosta aiheutuvat kustannukset, lukion opetussuunnitelmasta ja toimintakulttuurista aiheutuvat kustannukset, terveyspalvelujen maksullisuus, koulumatkatuki, opintotuki, yleinen asumistuki, toimeentulotuki sekä opiskelijan työssä käyminen. Selvityksen lopussa on arvioitu kustannuksiin kohdistuvia muutoksia ja lukion kustannuksia kouluttautumisen esteenä.

Lukio-opintoihin liittyvät välttämättömät kustannukset ovat nykyään keskimäärin 2 500 euroa, kun opiskelussa käyttökelpoisen kannettavan tietokoneen hinnaksi arvioidaan 600 euroa. Digitaalisten materiaalien käyttöön ottaminen ei näytä vähentävän kokonaiskustannuksia, koska niitä ei voi hankkia käytettyinä. Käytettyjen oppikirjojen hyödyntäminen on laajaa ja sillä voi merkittävästi pienentää kustannuksia. Myös matkakulut voivat olla merkittävät, esimerkiksi pääkaupunkiseudulla noin 1540 euroa lukioajalta, siitäkin huolimatta, että lukiolaiset saavat koulumatkatukea täytettyään 17 vuotta.

Lukioissa on oppilaitoksen opetussuunnitelmasta ja toimintakulttuurista johtuvia menoja, jotka voivat olla lukioaikana useita tuhansia euroa. Tällaisia ovat esimerkiksi kansainvälisistä vierailuista tai vanhojentansseista aiheutuvat kustannukset. Kaikilla opiskelijoilla ei ole mahdollisuutta osallistua näihin taloudellisista syistä.

Lukion aloittavat opiskelijat ovat lapsilisän piirissä, mikä loppuu nuoren täytettyä 17 vuotta. Lukion opiskelijoista 22 % saa opintotukea keskimäärin 95 euroa kuussa. Suurin osa lukion opiskelijoista, noin 90 %, asuu yhdessä vanhempien kanssa. Kodin ulkopuolella asuvan lukiolaisen on mahdollista saada yleistä asumistukea. Toimeentulotuki on viimesijainen tukimuoto.

Lukiokustannuksiin ei näytä kohdistuvan merkittäviä muutoksia. Kustannukset eivät ole digitaalisten oppimateriaalien myötä laskemassa, koska niitä ei voi hankkia käytettyinä.

Selvityksessä lukiolaiset jaettiin taloudellisen tilanteen mukaan kolmeen ryhmään. Yhteensä 35 prosentilla lukiolaisista tai heidän perheistään on taloudellisia vaikeuksia. Heistä 17 prosentilla, eli yhteensä kaikista lukiolaisista 6 prosentilla, on merkittäviä taloudellisia vaikeuksia. He kuulunevat Tilastokeskuksen tilastoimaan pienituloisuusrajan/lapsiköyhyysrajan alittaneisiin perheisiin. Lukiolaisista 65 prosenttia pitää lukionkäynnin kustannuksia kohtuullisina, eikä heillä tai heidän perheillään ole taloudellisia vaikeuksia.

1. Kustannukset

Lukiolain (629/1998) mukaan lukio-opetus on opiskelijalle maksutonta. Päätoimisissa opinnoissa opiskelijalla on myös oikeus maksuttomaan ateriaan niinä työpäivinä, joina opetussuunnitelma edellyttää opiskelijan läsnäoloa koulutuksen järjestäjän osoittamassa koulutuspaikassa. Asuminen koulutuksen järjestäjän osoittamassa asuntolassa on myös opiskelijalle maksutonta. Sen sijaan opiskelija joutuu itse kustantamaan oppimateriaaleista ja välineistä aiheutuvat kustannukset sekä ylioppilastutkinnon suorittamisesta aiheutuvat maksut.

Lukion opiskelijoita oli tutkintotavoitteisessa lukiokoulutuksessa vuonna 2016 yhteensä 103 550 opiskelijaa. Nuorille annettavassa lukiokoulutuksessa oli yhteensä 96 268 opiskelijaa. (Vipunen, Opetushallinnon tilastopalvelu 2016). Opiskelijat ovat nuorille tarkoitetun lukiokoulutuksen aloittaessaan yleensä 16-vuotiaita, peruskoulun lisäopetukseen osallistuneet 17-vuotiaita. Lukiokoulutukseen hakeutumiseen ei ole yläikärajaa. Lukio-opiskelijaksi voi hakeutua myös täysi-ikäisenä. Ne opiskelijat, jotka ovat tulleet lukioon suoraan peruskoulun päätettyään ja suorittavat lukion kolmessa vuodessa, ovat valmistuessaan 18–19-vuotiaita. Lukion opiskelijoista 81 prosenttia (Tilastokeskus 2015) suoritti lukio-opinnot korkeintaan kolmessa ja puolessa vuodessa ja 89 prosenttia korkeintaan neljässä ja puolessa vuodessa. Tässä selvityksessä päähuomio on nuorille annettavassa lukiokoulutuksessa. Opiskelijat, jotka suorittavat kahta tutkintoa eli ammatillista tutkintoa ja ylioppilastutkintoa, suorittavat lukiokursseja useimmiten aineopiskelijoina aikuisten lukiokoulutuksen opetussuunnitelman mukaan. Kahta tutkintoa suorittavat nuoret voivat saada opintotukea, sen sijaan aikuislukiota käyvien opiskelijoiden ei ole mahdollista saada opintotukia. Eri tilastoista ei ole ollut mahdollista erottaa, mitä lukion opiskelijamäärää missäkin yhteydessä tarkoitetaan.

Eri järjestöt, erityisesti Suomen Lukiolaisten Liitto, Sakki ja Pelastakaa Lapset ry., ovat nostaneet julkiseen keskusteluun oppimateriaaleista ja -välineistä aiheutuvat kustannukset. Nämä ja muutamat muut järjestöt keräävät allekirjoituksia kansalaisaloitteeseen, jossa vaaditaan eduskuntaa muuttamaan lakia niin, että lukio- ja ammatillisten opintojen maksullisuus poistetaan. Kampanjan nimenä on ”Maksuton koulutus on monelle liian kallis”. Kansalaisaloitteen on tehnyt ajankohtaiseksi se, että lapsiperheköyhyyttä mittaavat luvut ovat lähteneet nousuun vuoden 2012 jälkeen. Järjestöt ovat nostaneet esille myös sen, että 15 prosenttia nuorista ei ole suorittanut toisen asteen tutkintoa 25 ikävuoteen mennessä. Kansalaisaloitteesta laaditun esitteen mukaan ”jopa neljännes toisen asteen tutkinnon keskeyttäneistä kertoo, että rahan puute on ollut vaikuttamassa siihen, että opinnot ovat jääneet kesken”.

Nuoret ja heidän perheensä tarvitsevat tietoa paitsi lukionkäynnin kustannuksista myös erilaisista tuista, joita on mahdollista saada. Pelastakaa Lapset ry:n selvityksessä (Maksuton koulutus on monelle liian kallis, lokakuu 2017) nousi esille, ettei nuorilla eikä heidän perheillään ole etukäteen riittävästi tietoa koulutuskustannuksista. Selvitystä varten haastateltujen määrä oli pieni (n = 575), mutta heistä 85 prosenttia ilmoitti, että heidän oppilaitoksensa eivät tiedottaneet opintojen kokonaiskustannuksista. Suurelle osalle nuorista ja heidän perheistään (79 %) kustannukset selvisivät opintojen aloittamisen jälkeen, usein hankintojen yhteydessä. Tätä selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa tuli esille, että opiskelijat ja heidän perheensä tarvitsisivat taloutensa kokonaissuunnittelua varten nykyistä yksilöidympää tietoa, missä vaiheessa ja minkä suuruisia kustannuksia opiskelusta aiheutuu.

1.1 Oppikirjat ja muut opiskelumateriaalit

Lukion opetussuunnitelman valtakunnallisten perusteiden mukaan (3.2 Opiskelu ympäristöt ja -menetelmät) ”Opiskelijat vastaavat itse henkilökohtaiseen opiskelukäyttöön tarkoitettujen työvälineiden, laitteiden ja materiaalien hankinnasta, ellei koulutuksen järjestäjä niitä tarjoa.”

Suomen Lukiolaisten Liitto on seurannut lukio-opiskelun kustannuksia säännöllisesti vuodesta 2014 lähtien. Liiton arvion mukaan lukiolaisen kokonaiskustannukset lukioajalta ovat esimerkkiopiskelijalta 2 600 euroa. Esimerkkiopiskelija opiskelee lukioaikanaan 75 kurssia, ja hänen opinto-ohjelmassaan on lyhyt matematiikka ja toinen vieras kieli. Hän osallistuu ylioppilastutkintoon kahtena tutkintokertana ja kirjoittaa viisi ainetta. Esimerkkiopiskelija hankkii kaikki oppikirjansa uutena. Kokonaiskustannuksissa on mukana oppikirjat ja muut opiskelumateriaalit kuten vihot, kynät ja kuvataiteen oppitunneilla tarvittavat tarvikkeet, sekä kannettava tietokone (300 €) ja ylioppilastutkinnon tutkintomaksut.

Suomen Kustannusyhdistyksen näkemyksen mukaan opiskelija käyttää oppikirjoihin kolmessa lukuvuodessa yhteensä 900 euroa. Yhdistyksen laskelman lähtökohtana on vuoden 2015 lukion uusien oppimateriaalien myynti, joka oli 15 509 000 euroa. Tilastokeskuksen koulutustilastojen mukaan tutkintotavoitteisessa lukiokoulutuksessa oli tuolloin 104 100 opiskelijaa. Näin ollen lukiolainen hankki keskimäärin 149 eurolla uusia oppikirjoja. Niiden lisäksi opiskelija hankki kierrätysmateriaaleja, joihin hän mahdollisesti kulutti suunnilleen yhtä paljon rahaa. Näin ollen Suomen kustannusyhdistyksen arvion mukaan opiskelija käyttää lukuvuodessa noin 300 euroa oppikirjoihin. Kun tähän oppikirjojen kokonaiskustannukseen lisätään opiskeluvälineet 200 €, sama kuin Suomen Lukiolaisten Liiton arviossa, tietokone 300 €, laskimen lisenssi 70 € ja ylioppilastutkintomaksut 168 €, kokonaiskustannus lukioajalta olisi noin 1 640 euroa.

Lukuvuonna 2016–2017 kussakin Vantaan lukiossa 3-5 ensimmäisen vuosikurssin opiskelijaa kirjasi kaikki lukionkäyntiin kuluvat menonsa. Ko. lukuvuonna otettiin käyttöön uusi opetussuunnitelma, joten opiskelijat ostivat kaikki oppikirjat uusina. Oppikirjoihin ja digitaalisiin oppimateriaaleihin kului 1. lukiovuonna keskimäärin 550 euroa. Opiskelijoiden kustannuseurannassa kulut vaihtelivat 470 eurosta 590 euroon. Erot johtuivat opiskelijoiden valinnoista. Tässä seurannassa digitaalisten oppimateriaalien osuus oli keskimäärin 18 euroa. Yhden jakson aikana oppikirjoihin kului keskimäärin 110 euroa, koko lukioaikana oppikirjakulut olisivat siten 1430 euroa. Opiskelutarvikkeisiin opiskelijat käyttivät keskimäärin 20 euroa jaksossa. Tähän sisältyy kuvataiteen kurssien tarvikemaksut. Lisäksi opiskelijan tulee lunastaa laskimen lisenssi 70 euroa. Kaikki kulut lukioaikana olisivat tämän esimerkin mukaan yhteensä noin 2230 euroa (oppikirjat, opiskelutarvikkeet, tietokone, laskinlisenssi, tutkintomaksut).

Yhteenveto kustannusvertailuista

Kustannus	SLL	Kustannusyhdistys	Kustannuseuranta	Keskimäärin
Oppikirjat + dig.	1900	900	1430	1410
Opiskelutarvikkeet	200	200	260	220
Tietokone	300	300	300	300
Laskinlisenssi	70 *)	70	70	70
Tutkintomaksut	168	168	168	168
Yhteensä noin	2670	1640	2230	2180

*) On lisätty Suomen Lukiolaisten Liiton tekemään kustannusarvioon, koska on todennäköistä, että kaikkien lukion opiskelijoiden on laskinlisenssi hankittava.

Verrattuna kansalliseen lukioon IB-lukiossa opiskelijan kokonaiskustannukset näyttäisivät olevan edullisemmat tai suunnilleen samat kuin kansallisessa lukiokoulutuksessa eli yhteensä 1850 euroa. Tutkintomaksut ovat merkittävästi korkeampia mutta oppikirjakustannukset pienempiä. Alhaisia oppikirjakustannuksia selittää oppiaineiden pienempi lukumäärä sekä se, että usein yhden oppiaineen koko oppimäärä on samassa niteessä. Kannettavan tietokoneen hinnaksi on laskettu sama 300 euroa kuin

kansallisessa lukiokoulutuksessa. Oppikirjojen osuus laskelmassa on 490 euroa ja muiden opiskelutarvikkeiden 310 euroa. Vaikka IB-lukiolaiset hankkivat suurimman osan oppikirjoistaan ulkomailta, he säästävät postikustannukset, kun tekevät samalla kerralla riittävän suuren tilauksen. On myös huomattava, että IB-lukiolaisten opiskelijakohtaiset oppikirjakustannukset vaihtelevat riippuen heidän valinnoistaan. Vuonna 2016 lukion opiskelijoista 1800 opiskeli kansainvälisiin ylioppilastutkintoihin.

Jotkut koulutuksen järjestäjät hankkivat lukion opiskelijoille oppikirjat. Koottua tietoa näistä kunnista ei ole, mutta niiden lukiot ovat kaikki pieniä lukioita.

Digitaaliset oppimateriaalit

Digitaalisia oppimateriaaleja ollaan vasta ottamassa käyttöön lukioissa. Niiden käyttäminen on lisääntynyt sen jälkeen, kun uusi opetussuunnitelma otettiin käyttöön syksystä 2016 lähtien. Lukioiden välillä on juuri nyt merkittäviä eroja digitaalisten materiaalien käyttämisen määrässä. Erilaiset tekniset ongelmat ovat suurena haasteena digitaalisten oppimateriaalien käytössä, esimerkiksi lukion käytössä olevan verkon toimivuus. On kuitenkin odotettavissa, että lähivuosina digitaalisten materiaalien käyttö lisääntyy. Suomen kustannusyhdistyksen käsityksen mukaan käyttöönotto voi kuitenkin kestää pidempään kuin monissa arvioissa on esitetty. Digitaalisten oppimateriaalien käyttäminen tulee alentamaan opiskelijan oppikirjakustannuksia hyvin vähän, sillä kierrätysmateriaalien avulla opiskelijat jo nyt pystyvät alentamaan kustannuksia merkittävästi.

Digitaalisten oppimateriaalien lisenssien hinnoittelu on tällä hetkellä kirjavaa. Määräaikainen lisenssi voi maksaa lähes yhtä paljon kuin vastaava painettu oppikirja, tai aikarajaton lisenssi voi olla edullinen, noin puolet painetun oppikirjan hinnasta. Digitaalisia oppimateriaaleja ei voi hankkia käytettyinä. Digitaalisten oppimateriaalien hinnoitteluun vaikuttaa arvonlisäveron suuruus, joka on digitaalisissa kirjoissa 24 % ja painetuissa oppikirjoissa 10 %. Jos digitaalisten kirjojen arvonlisävero laskisi samaan 10 prosenttiin kuin painetuissa kirjoissa, laskisi se digitaalisten kirjojen hintaa 11,3 prosentilla.

Esimerkkejä eri kustantajien oppimateriaalien hinnoista:

	painettu	48 kk digi- kirja	6 kk digi- kirja
Psykologia, yhden kurssin oppikirja	29,90 €	23,30 €	15,50 €
Englanti, yhden kurssin oppikirja	28,50 €	25,40 €	15,50 €

Kaikki eri oppiaineiden yhden kurssin digitaaliset oppikirjat á 12,40 € (lukuvuonna 2018 – 2019 hinta nousee 13,50 €), elinikäinen lisenssi. Ei saatavissa vastaavaa painettua oppikirjaa.

Kaikki eri oppiaineiden yhden kurssin digitaaliset oppikirjat á 12,00, lisenssi viisi vuotta. Ei saatavissa vastaavaa painettua oppikirjaa.

Suomen Kustannusyhdistyksen mukaan oppimateriaalien digitaalisuus ei muuta merkittävästi oppikirjojen

toimitusprosessia eikä tekstisisällön laatiminen juurikaan muutu. Sen sijaan ajanmukaisilta digitaalisilta oppimateriaaleilta edellytettävät uudenlaiset elementit muuttavat tuotantoa ja siihen tarvittavia resursseja paljon. Tällaisia elementtejä ovat muun muassa mukautuvuus opiskelijan taito- ja tietotasoon, dynaamisten tehtävien kannustavuus yhä parempiin suorituksiin, liikkuva kuva, ääni, sisällön päivittyvyys ja pelillisuus ja muu interaktiivisuus.

Käytetyt oppikirjat

Lukion oppikirjojen kierrätys on hyvin organisoitu. Kierrätyksessä on mukana ainakin kaksi merkittävää kaupallista toimijaa. Sen lisäksi muun muassa Facebookin kautta kierrätetään paljon kirjoja suoraan opiskelijalta toiselle. Useissa lukioissa opiskelijakunnat järjestävät jaksojen vaihtuessa kirjatoreja tai lukioiden nettisivujen kautta on mahdollista käydä käytettyjen oppikirjojen kauppaa. Opiskelijoiden haastatteluissa tuli esille myös, että opiskelijat lainaavat oppikirjoja toisilleen perimättä siitä mitään maksua. Suomen Kustannusyhdistys arvioi, että kierrätyksen osuus koko lukion oppikirjamarkkinoista on arviolta noin 50 %. Juuri tällä hetkellä kierrätys on tavallista vähäisempää, koska uuden opetussuunnitelman jälkeen ei vielä ole kierrätettäviä kirjoja. Tilanne kuitenkin normalisoituu parissa vuodessa. On myös huomattava, että lukiota käyvien nuorten arvomaailmassa kierrättäminen näyttäisi olevan heille hyvin tärkeää.

Suomen Lukiolaisten Liiton laskelman mukaan opiskelija voi säästää oppikirjakustannuksissaan 500–700 euroa, jos hän hankkii kaikki mahdolliset oppikirjat käytettyinä. Käytetyt oppikirjat ovat niitä myyvissä yrityksissä keskimäärin 28 prosenttia edullisempia kuin uudet oppikirjat. Luultavasti opiskelijoiden keskinäisessä käytettyjen kirjojen kaupassa hinnat ovat tätäkin edullisempia.

Kirjastoilla ei näytä olevan juuri minkäänlaista roolia lukion oppikirjojen lainaamisessa lukion opiskelijoille. Lukion oppikirjoja pitäisi hankkia suuria määriä, että niillä voitaisiin todella tyydyttää lukiolaisten kurssikirjatarpeet. Se taas olisi pois kaikesta muusta kirjastoihin hankittavasta kirjallisuudesta. Yleisiin kirjastoihin hankitaan sekä monien alojen tieto- että kaunokirjallisuutta klassikoista nykykirjallisuuteen. Lukiolaiset hyötyvät yhtä lailla näistä aineistoista.

Lukion oppikirjojen kysyntä on hyvin kausiluonteista. Neljän viikon laina-aika ei myöskään palvele lukiolaisten tarpeita, sillä kurssit kestävät aina tätä pidempään. Jos kirjaan on varauksia, lainaa ei voi uusia. Monet oppikirjat ovat samalla myös harjoituskirjoja, ja tehtäviä tehdään suoraan kirjoihin. Tämän vuoksi ainakaan osa lukiokirjoista ei toimi kirjastokäytössä kovin hyvin.

Toisinaan on vaikea tietää etukäteen, onko tietylle oppikirjalle edes tarvetta, sillä kaikkien oppiaineiden kirjoja ei kirjastoista lainata kovin paljon. Oppikirjan elinkaari saattaa jäädä hyvin lyhyeksi myös siitä syystä, että se voi vaihtua jo seuraavana vuonna toiseen. Sähköisten oppikirjojen, joita ei hankita kirjastoihin, yleistymisen vaikuttaa myös painettujen kirjojen kysyntään.

Kun kirjastoihin hankitaan lukion oppikirjoja, syy hankintaan ei useinkaan ole lukiolaisten tarpeet, vaan niiden muut lainaajat. Lukiolaiset lainaavat jonkin verran lukion kurssikirjoja valmistautuessaan ylioppilaskirjoituksia tai pääsykokeita varten, mutta kirjat ovat myös esimerkiksi jatko-opiskelijoiden ja aikuisopiskelijoiden suosiossa. Eikä tule myöskään unohtaa, että ne tarjoavat yleissivistävää tietoa kaikille muillekin asiakkaille.

Opiskelutarvikkeet

Oppikirjojen lisäksi opiskelija hankkii itselleen tarvittavat muut opiskelutarvikkeet, mm. vihot ja kynät sekä kuvataiteen tunneilla tarvittavat materiaalit ja välineet. Opiskelijat arvioivat, että heiltä kului lukioaikana noin 260 euroa. Suomen Lukiolaisten Liiton kokonaiskustannuksessa opiskelutarvikkeiden osuudeksi on laskettu 200 euroa.

Opiskelijan on hankittava myös liikuntatunneilla tarvittavat vaatteet ja jalkineet.

Kuvataiteen opettaja hankkii tavallisimmin kursseilla tarvittavat materiaalit ja välineet yhteishankintana. Niitä varten opiskelijoilta kerätään lukiosta riippuen 5–10 euroa kurssia kohden. Joissakin lukioissa oppilaitos hankkii opetuksessa tarvittavat materiaalit ja välineet kuvataiteen opetukseen valtakunnallisille pakollisille kursseille tai kaikille kursseille. Kuvataiteen pakollisia kursseja opiskelijalla on 1–2 riippuen hänen valinnoistaan. Syventäviä kursseja tarjotaan lukioissa vähintään kaksi, soveltavia kursseja lukion opetussuunnitelman mukaan. Riippuen kurssin sisällöstä tarvikemaksuihin voidaan tarvita enemmän rahaa kuin pakollisilla kursseilla.

Muut materiaalitymaksut

Joissakin lukioissa opiskelijoilta voidaan kerätä materiaalitymaksu, jolla opiskelija saa kokeissa tarvittavat konseptipaperit ja esim. opinto-ohjauksen oppimateriaalina käytettävän opinto-oppaan. Lukion kokeissa käytetään enää vähän konseptipapereita, koska kokeet ovat yhä useammin digitaalisia. Opinto-oppaatkin ovat yhä useammassa lukiossa digitaalisia. Materiaalitymaksu on ollut 5–10 euroa lukiosta riippuen. Materiaalitymaksut ovat jäämässä vähitellen pois.

1.2 Tietokoneet, laskimet ja ohjelmistolisenssit

Ylioppilastutkinnon suorittamista varten jokaisella opiskelijalla on oltava kannettava tietokone. Ylioppilastutkintolautakunta on määritellyt tutkinnossa käytettävän laitteen vaatimukset ohjeessaan 28.2.2017. Lautakunnan ohjeiden mukainen päätelaite on ”normaali kannettava tietokone” eli 64-bittisellä x86-prosessorilla varustettu päätelaite. Tällaisissa tietokoneissa käytetään tavallisesti Windows-, OS X- tai Linux-käyttöjärjestelmää.

Ylioppilastutkintolautakunnan asettamat vaatimukset täyttävän laitteen saa hankittua 300–400 eurolla, käytettynä tätäkin edullisemmin. Opiskelija käyttää kannettavaa tietokonetta lukion opetuksessa ja kokeissa. Kaikkein edullisimmat laitteet ovat lukion päivittäisessä käytössä hitaita, ja kaikki opetuksessa käytetyt ohjelmat eivät niissä toimi. Käytännössä niin ylioppilastutkinnon kokeisiin kuin lukiossa päivittäiseen käyttöön hyvin soveltuva kannettava tietokone maksaa noin 600 euroa. Selvitystä varten haastatelluista opiskelijoista suurin osa oli hankkinut lukionkäyntiä varten uuden kannettavan tietokoneen ja maksanut siitä 440–1600 euroa. Opiskelijat, jotka olivat hankkineet edullisen käytetyn kannettavan tietokoneen, olivat joutuneet ennen ylioppilaskirjoituksia hankkimaan toisen käytetyn kannettavan koneen rikkoutuneen tilalle. Opiskelijat toivat esille myös, että halvimmat kannettavat tietokoneet ovat usein painavampia kuin kalliimmat mallit. Koska edelleen suurin osa oppikirjoista on printtikirjoja, kannettava tietokone lisää koulurepun painoa.

Joissakin lukioissa koulutuksen ylläpitäjä hankkii opiskelijoille kannettavat tietokoneet tai lukiolla on käytössä yhteisrahoitusmalli. Yle-uutiset teki kyselyn lukioille syksyllä 2014. Siihen vastasi 295 lukiota. Silloin alle 15 prosenttia lukioista hankki opiskelijoille kannettavat tietokoneet. Yhtä monessa lukiossa oli jokin yhteisrahoitusmalli, ja yli 70 prosentissa lukioita opiskelijat ostivat kannettavan tietokoneen itse.

Paperisia ylioppilastutkinnon matematiikan, fysiikan ja kemian kokeita varten valtaosa opiskelijoista hankkii symbolisen laskimen, mutta nykyiset lukion 1. ja 2. vuosikurssin opiskelijat hankkivat pääsääntöisesti laskinohjelman lisenssin tietokoneillensa. Symbolisen laskimen hinta on noin 150–180 euroa, vastaavan tietokonelisenssin hinta on noin 70 euroa. Osassa lukioita uusien opiskelijoiden on edellytetty vielä lukuvuonna 2017–2018 hankkivan erillisen laskimen, mutta suuressa osassa lukioita vain lisenssin lunastamista. Erillisen laskimen hankkimisesta luovuttaneen jo seuraavana lukuvuonna 2018–2019, koska

silloin lukioissa aloittavat opiskelijat eivät enää voi käyttää missään ylioppilastutkinnon kokeessa erillisiä laskimia. Useimmat ylioppilaskirjoituksissa käytettävät ohjelmat ovat avoimen lähdekoodin maksuttomia ohjelmia. Ne ovat siten käytettävissä Abitti-koejärjestelmässä ja vapaasti opiskelijoiden käytössä oppitunneilla. *(Abitti on ylioppilastutkintolautakunnan kurssikoejärjestelmä. Abittin avulla opiskelijat ja lukiot valmistautuvat ylioppilastutkinnon digitaalisiin ylioppilaskirjoituksiin.)* Kaikki avoimen lähdekoodin ohjelmat eivät ole kuitenkaan oppikirjojen kustantajille ilmaisia. Näin opiskelijat maksavat näistä näennäisesti ilmaisista ohjelmista osana digitaalisten oppikirjojen lisenssejä.

Osa ylioppilaskirjoituksissa käytettävistä ohjelmista on kaupallisia ja käytössä Abitti-järjestelmässä. Näiden ohjelmien käyttäminen oppitunneilla edellyttää, että opiskelijat ostavat ko. ohjelmien lisenssit. Ohjelmien toimittajat tarjoavat lukiolaisille kolmenlaisia lisenssejä; vuosilisenssejä, pysyviä tai kolmen vuoden lisenssejä. Vuosilisenssit maksavat noin 20 euroa, pysyvät ja kolmen vuoden lisenssit noin 70 euroa. Erään yrityksen lisenssiin sisältyy matematiikan yhteisen ja fysiikan 1. kurssin digikirjat.

Ylioppilaskirjoituksissa on käytössä myös kaupallinen ohjelma (LoggerPro), joka ei ole mukana Abittikoejärjestelmässä. Käytännöksi näyttää tulleen, että lukiot lunastavat tämän ohjelman pysyvän lisenssin kaikkien opiskelijoiden käyttöön. Tulevaisuudessa ohjelmistolisenssien kohdalta voi kehitys olla samanlaista kuin se on ollut Tanskassa, jossa yhä useammin oppilaitos ostaa tarvittavien kaupallisten ohjelmien lisenssit. Aluksi Tanskassakin opiskelijat ostivat itse lisenssit. Tämä kehitys edellyttää, että oppilaitokset saavat tarvittavat taloudelliset resurssit tähän.

Ylioppilastutkinnon lyhyen matematiikan kokeessa kokelaalla voi olla vapaavalintainen laskin, joka on voinut maksaa edullisimmillaan 20 €. Matematiikan digitaalisessa kokeessa (keväästä 2019 alkaen) kokelas voi pitää mukanaan fyysisen laskimen syksyn 2020 kokeeseen asti, eli lukionsa ensi syksynä aloittavat opiskelijat eivät voi ottaa laskinta mukaansa kokeeseen. Sama määräys koskee paperista MAOL-taulukkokirjaa. Lyhyen matematiikan osalta lukio-opetuksessa käytettävät ohjelmat vaihtelevat lukioittain. Opiskelija voisi selvitä ylioppilaskokeessa ja lukion oppitunneilla avoimen lähdekoodin maksuttomilla ohjelmilla, mutta ne eivät näyttäisi olevan kuitenkaan käytettävyydeltään opiskelijan kannalta paras vaihtoehto, eivätkä myöskään helpoin. Myös lyhyen matematiikan opiskelija hyötyisi saman maksullisen ohjelman käytöstä kuin pitkän matematiikan opiskelija. Tämä tarkoittaisi, että myös lyhyen matematiikan opiskelijan tulisi lunastaa noin 70 euroa maksava lisenssi. Esimerkiksi Tanskassa, jossa on jo pitkä kokemus digitaalisista ylioppilaskokeista, kaikissa eri tasojen, A-, B- ja C-tasojen, matematiikan kokeissa kokelailla on ollut jo viiden vuoden ajan käytössä symbolista laskinta vastaava ohjelmistolisenssi.

Kannettavan tietokoneen käyttämiseen kemian oppitunneilla laboratoriopöydillä liittyy riskejä tietokoneen rikkoutumisesta. Kemian oppitunneilla on siksi usein käytössä paperiset taulukkokirjat ja erilliset laskimet. Mikäli opiskelija joutuu ne kemian kursseja varten hankkimaan, aiheutuu siitä lisäkustannuksia. Lukioilla olisi hyvä olla resursseja näiden hankkimiseen kemian kursseille.

1.3 Ylioppilastutkinnon suorittamisesta aiheutuvat kustannukset

Tutkintomaksut

Tutkintomaksut perustuvat opetus- ja kulttuuriministeriön asetukseen 908/2010 (muutettu opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella 1224/2011).

Perusmaksu	14 €
Koekohtainen maksu	28 €
Maksu tarkistusarvostelusta/aine	50 €

Esimerkkejä:

Jos kokelas hajauttaa tutkinnon kahteen suorituskertaan ja osallistuu vain neljään pakolliseen kokeeseen, kustannukset ovat yhteensä 140 €.

Koekohtaiset maksut	4 x 28 €	112 €
Perusmaksut	2 x 14 €	28 €
Yhteensä		140 €

Kaksi tutkintokertaa, viisi koetta 168 €

Kolme tutkintokertaa, kuusi koetta 210 €

Jos kokelas epäonnistuu jossain tutkinnon kokeessa ja osallistuu uudelleen ko. kokeeseen käyttäen molemmat uusintakerrat, hän maksaa jokaiselta uusintakerralta perusmaksun ja koekohtaisen maksun eli yhteensä 42 €. Kokelas ei saa ylioppilastutkintotodistusta, ellei hän ole suorittanut säädettyjä koemaksuja.

IB-lukion loppukokeen maksut ovat korkeammat kuin kansallisessa lukiokoulutuksessa. Perusmaksu on 122 € ja koekohtainen maksu 85 €. IB-opiskelijan on suoritettava vähintään kuusi koetta, ja tavallisinta on, että opiskelija osallistuu tutkintoon kahtena tutkintokertana. Tutkintomaksut ovat tällöin yhteensä 754 €.

Erityisjärjestelyistä aiheutuvat kustannukset

Kokelas voi saada tutkinnon suorittamiseen erityisjärjestelyjä lukihäiriön, kuulovamman, sairauden tai vamman perusteella tai nämä voidaan ottaa huomioon kokeen arvostelussa. Lukihäiriöstä lausunnon antaa lukihäiriöön perehtynyt erityisopettaja, psykologi tai puheterapeutti. Jos kokelaalle haetaan erityisjärjestelyjä kuulovamman, sairauden tai vamman perusteella, ylioppilastutkintolautakunnalle lähetettävään anomukseen tulee liittää erikoislääkärin lausunto. Niissä lukioissa, joissa ei ole erityisopettajaa tai erityisopettajan toimenkuvaan ei kuulu lausuntojen antaminen ylioppilastutkintolautakunnalle, kokelaan on itse hankittava lukihäiriölausunto, joka on maksullinen. Useimmissa lukioissa koulutuksen järjestäjä vastaa kokonaan tällaisen lausunnon kustannuksista. Lukiolaki ei edellytä koulutuksen järjestäjää tarjoamaan opiskelijoille erityisopetusta. Helsingin erilaiset oppijat ry:n mukaan pieni joukko kokelaita hankkii lukihäiriölausunnon omalla kustannuksellaan. Kysymys on joistakin kymmenistä kokelaista, joista suurin osa on aikuislukioiden kokelaita. Lukihäiriölausunnon hinta riippuu palveluntarjoajasta, hinnat ovat testaajakohtaisia, ja myös testin suorittamiseen kuluu vaihtelevasti aikaa asiakkaasta riippuen. Lukihäiriölausunnon keskimääräinen hinta on 270 €.

Vuonna 2017 (kevään ja syksyn tutkinnot) ylioppilastutkintolautakunnalle toimitettiin yhteensä 2800 lukihäiriölausuntoa. Lausunnon toimittaneista 1900 sai erityisjärjestelyjä kokeeseen, 900 kokelasta toimitti lausunnon otettavaksi huomioon lopullista arvosanaa määrättäessä. Lukihäiriölausuntojen perusteella saadut erityisjärjestelyt ylioppilastutkinnon kokeissa ovat lisääntyneet vuosittain. Vuodesta 2012 vuoteen 2017 erityisjärjestelyt lukihäiriön perusteella ovat kasvaneet 57 prosentilla.

Ylioppilastutkintolautakunta teki 839 erityisjärjestelypäätöstä vuonna 2016 kuulovamman, sairauden tai muun vamman perusteella. Kun kokelas hakee erityisjärjestelyjä sairauden tai vamman perusteella tulee hakemukseen liittää lautakunnan ohjeen mukaan erikoislääkärintodistus. Kuulovamman tai pitkäaikaisen sairauden perusteella myönnettyjen erityisjärjestelyjen perusteena on ollut pääsääntöisesti erikoislääkärin

lausunto. Useimmissa tapauksissa kokelaalla on ollut tällainen lausunto jo ennen ilmoittautumista ylioppilastutkintoon, ja hänellä on ollut erityisjärjestelyjä jo lukio-opintojen aikana. Erityisesti akuuteissa sairaustapauksissa lautakunta on hyväksynyt erityisjärjestelyjen perusteeksi myös lääkärinlausuntoja, jotka eivät ole erikoislääkärin tekemiä.

Lukion opiskelijoiden ei ole aina mahdollista saada erikoislääkäreiden lausuntoja erityisjärjestelyhakemuksiin julkisten terveydenhoitopalveluiden kautta. Tällöin opiskelijat joutuvat hankkimaan nämä lausunnot yksityisiltä palveluntarjoajilta. Niissä erikoislääkäreiden palkkioista ei ole yhtenäistä linjaa. Palkkioiden määräytymiseen vaikuttavat erikoisala, lääkärin henkilökohtainen osaaminen, markkinatilanne ja muut olosuhteet. Palkkiot vaihtelevat noin 80 eurosta yli 200 euroon.

Tätä selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa tuli esille, että muutamat kokelaat olivat jättäneet hakematta tarvitsemiaan erityisjärjestelyjä ylioppilastutkinnon suorittamisessa siitä aiheutuvien kustannusten ja myös pitkien erikoislääkäreiden vastaanottojen jonotusaikojen takia.

Valmennuskurssit

Opiskelijat voivat osallistua maksullisille ylioppilastutkinnon kokeisiin valmistaville kursseille. Ne ovat vapaaehtoisia opiskelijoille. Usein opiskelija voi lukionsa rehtorin päätöksellä hyväksi lukea tällaisen kurssin osaksi lukio-opintojaan (Lukiolaki 23 §). Ylioppilaskirjoituksiin valmentavia kursseja järjestävät mm. kesäyliopistot, valmennuskeskukset ja erityisesti lukihäiriöisille erilaiset oppijat –yhdistykset. Kurssien hinnat vaihtelevat muutamasta kymmistä muutamaa sataan euroon.

1.4 Lukion opetussuunnitelmasta ja toimintakulttuurista aiheutuvat kustannukset

Oppitunneilta tehtävät opintokäynnit

Lukion valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden (2015) lukuun 3.2 Opiskeluympäristöt ja menetelmät on kirjattu periaatteita, joilla lukioita kannustetaan hyödyntämään oppilaitoksen lähiympäristön tarjoamia mahdollisuuksia: *”Opiskeluympäristöjä koskevissa ratkaisuissa otetaan huomioon, että oppimista tapahtuu mitä moninaisimmissa tilanteissa ja paikoissa. Rakennettuja tiloja ja luontoa hyödynnetään opiskelussa siten, että luova ajattelu ja tutkimiseen perustuva opiskelu on mahdollista. Opiskeluympäristöjä laajennetaan oppilaitoksen ulkopuolelle myös tieto- ja viestintäteknologiaa käyttäen. Yliopistojen, ammattikorkeakoulujen ja muiden oppilaitosten, kirjastojen, liikunta- ja luontokeskusten, taide- ja kulttuurilaitosten, työelämän ja yritysten sekä muiden tahojen tarjoamia opiskeluympäristöjä hyödynnetään monin tavoin.”*

Lukioiden opetussuunnitelmiin on voitu kirjata eri kursseilla toteutettavia opintokäyntejä. Esimerkiksi tiettyihin äidinkielen ja kirjallisuuden kursseihin voi kuulua teatteri- tai elokuvakäynti. Musiikin kurssiin voi kuulua konserttikäynti. Opiskelija maksaa itse pääsymaksut. Esimerkiksi Suomen Kansallisteatterissa opiskelijalipun hinta vaihtelee 12–22 € ja Oulun Kaupunginteatterissa 9–19,50 €. Lippujen lisäksi opiskelija maksaa matkakulut.

Eri oppiaineissa tehdään opintokäyntejä museoihin ja muihin kohteisiin sekä opinnonohjauksessa oppilaitoksiin ja yrityksiin. Näihin ei useinkaan ole pääsymaksuja, mutta opiskelija maksaa itse matkakulut. Osalla opiskelijoista on koulumatkoja varten matkalippu, jolloin opintoretkistä ei aiheudu ylimääräisiä matkakuluja. Kun lukioiden liikuntasalit ovat varattuina ylioppilaskirjoituksiin, liikunnanopetus joudutaan

järjestämään muualla, esimerkiksi käyttämällä liikuntakeskusten maksullisia palveluja. Opiskelijoilta on saatettu joissakin tapauksissa periä tästä aiheutuvia kustannuksia sekä mahdollisia matkakuluja.

Kun lukion opetussuunnitelman mukaisesti opiskelijoiden edellytetään osallistuvan maksulliseen opintokäyntiin, heille on tarjottava vaihtoehtoinen tapa suorittaa kyseinen kurssin osa, jos opiskelija ei esimerkiksi varattomuutensa takia voi osallistua opintokäyntiin. Lukion ylläpitäjän resursoinnista riippuen oppilaitokset voivat osallistua opintokäyntien kustannuksiin maksamalla ne kokonaan tai osittain. Lukioiden välillä näyttäisi olevan isoja eroja sekä siinä, kuinka paljon opintokäyntejä toteutetaan, että myös siinä, kuinka paljon oppilaitos osallistuu niistä aiheutuviin kustannuksiin.

Kansainvälinen toiminta

Lukioiden tulee ohjata opiskelijoita toimimaan osana paikallista, kansallista, eurooppalaista ja globaalia yhteisöä. Oppilaitoksilta edellytetään kansainvälistä toimintaa. Valtakunnallisissa opetussuunnitelman perusteissa ei kuitenkaan määrätä lukiota toteuttamaan kansainvälistä toimintaa, johon kuuluu kansainvälistä liikkuvuutta. Liikkuvuudella on kuitenkin keskeinen opiskelijoita motivoiva rooli lukioiden kansainvälisessä toiminnassa.

Valtioneuvoston asetuksessa (942/2014) lukiolaissa tarkoitetun koulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta määrätään seuraavaa (2 § Kasvu sivistyneeksi yhteiskunnan jäseneksi):

”Lukiokoulutuksen tavoitteena on tukea opiskelijan tasapainoista henkistä, fyysistä ja sosiaalista kasvua sekä edistää elämän, ihmisoikeuksien, kestävän kehityksen, ympäristön ja kulttuurien monimuotoisuuden kunnioittamista. Koulutus tukee kaikessa oppilaitoksen toiminnassa aktiivisesti tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta.”

”Koulutus ohjaa opiskelijaa toimimaan demokraattisesti, vastuullisena ja aktiivisena osana paikallista, kansallista, eurooppalaista ja globaalia yhteisöä.”

Lukion opetussuunnitelman valtakunnallisissa perusteissa luvun 5.2 Aihekokonaisuudet osa-alueen kuvauksessa Kulttuurien tuntemus ja kansainvälisyys todetaan seuraavaa:

”Aihekokonaisuuden tavoitteena on kartuttaa opiskelijoiden kulttuurien tuntemusta ja monikielisyyttä, antaa aineksia kulttuuri-identiteettien rakentamiseen sekä vahvistaa heidän toimijuuttaan kulttuurisesti moninaisissa toimintaympäristöissä. Aihekokonaisuuden keskeisenä lähtökohtana on lukion opiskelijoiden oma kokemusmaailma, jossa erilaiset identiteetit, kielet, uskonnot ja katsomukset elävät rinnakkain ja vuorovaikutuksessa keskenään. Opiskelijoille tarjotaan mahdollisuuksia tutkia, mistä osallisuus ja toimintakykyisyys muodostuvat kulttuurisesti moninaistuvassa yhteiskunnassa, kansainvälistyneessä työelämässä ja monitulkintaisessa, keskinäisriippuvuuksien muovaamassa maailmassa.”

”Aihekokonaisuuden teemoja käsitellään mahdollisuuksien mukaan autenttisissa ja monikielisissä opiskeluympäristöissä. Opiskeluympäristöjen rakentamisessa lukio voi hyödyntää kansainvälisen toiminnan verkostojaan ja kotikansainvälisyyden keinovalikoimia. Yhteistyötä tehdään eri toimijoiden kanssa.”

Lukioiden toteuttamaan kansainväliseen toimintaan kuuluu ulkomaille suuntautuvia vierailuja, vastavierailuja ja vaihto-opiskeluohjelmia. Lukioista tehdään myös opintomatkoja ulkomaille osana jonkun lukion soveltavan kurssin ohjelmaa. Esittävät ryhmät ja urheilujoukkueet osallistuvat kansainvälisiin tapahtumiin. Lukiot voivat saada projekteihin Euroopan unionin Erasmus-tukea tai esimerkiksi Musiikin edistämistätiön (MES) tukea kuorojen ulkomaisiin esiintymismatkoihin. Eri lähteistä haettavista tuista huolimatta useimmiten opiskelija tai hänen perheensä joutuu maksamaan ulkomaille suuntautuvan matkan kustannuksista osan tai kustannukset kokonaan. Opiskelijat voivat eri kampanjoilla kerätä varoja kansainväliseen toimintaan, mutta opintojen ohessa varojen kerääminen voi osoittautua raskaaksi. Lukioiden

aktiivisuudessa osallistua kansainväliseen liikkuvuuteen on suuria eroja. Myös siinä, kuinka paljon koulutuksen ylläpitäjä voi osallistua siitä aiheutuviin kustannuksiin, on eroja.

Lukion perinteet

Lukioiden toimintaan kuuluu perinteisesti vanhojentanssit ja penkkarit. Opiskelijoiden osallistuminen niihin ei ole pakollista. Erityisesti tyttöjen vanhojentanssien pukujen hinnat voivat vaihdella muutamasta kympestä yli tuhanteen euroon. Meikkaukset, kampaukset ja kuljetukset lisäävät kokonaiskustannuksia. Vanhojentanssien lukiokohtaisiin perinteisiin voi kuulua myös yhteinen illallinen ja risteily.

Penkkareissa opiskelijalle tulee kustannuksia mahdollisesta teemapukeutumisesta, penkkarihaalarista, -ajelusta, heiteltävistä karkeista, koristelusta sekä illallisesta ja risteilystä. Penkkareihin osallistuminen ei ole opiskelijalle pakollista, mutta kaveripiirin luomat sosiaaliset paineet edellyttävät osallistumista.

1.5 Terveyspalvelujen maksullisuus

Sosiaali- ja terveyshuollon asiakasmaksuista säädetyn lain (734/1992) mukaan lukio-opiskelijoille ja ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoille opiskeluterveydenhuollossa järjestetyt perusterveydenhuollon palvelut, hoitoon kuuluvat aineet ja pitkäaikaisen sairauden hoitoon tarkoitetut hoitotarvikkeet sekä opiskeluterveydenhuollon määräaikaisten terveystarkastukset ovat maksuttomia. Maksuja saa kuitenkin periä 18 vuotta täyttäneille annetuista avosairaanhoidon ja suun terveydenhuollon palveluista.

Opiskeluterveydenhuollon palveluja saavat käyttää kaikki päivälukiossa opiskelevat lukiolaiset.

Terveyspalvelulain (1326/2010) 17§:n mukaan kunnan perusterveydenhuollon on järjestettävä opiskeluterveydenhuollon palvelut alueellaan sijaitsevien lukioiden, ammatillista koulutusta antavien oppilaitosten sekä korkeakoulujen opiskelijoille heidän kotipaikastaan riippumatta. Korkeakouluopiskelijoiden opiskeluterveydenhuolto voidaan kunnan suostumuksella järjestää myös muulla Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston hyväksymällä tavalla. Opiskeluterveydenhuoltoon kuuluu myös opiskelijan muun kuin oppisopimukseen perustuvan työpaikalla järjestettävän koulutuksen ja työharjoittelun aikainen terveydenhuolto.

Opiskeluterveydenhuoltoon sisältyvät:

- 1) oppilaitoksen opiskeluympäristön terveellisyden ja turvallisuuden sekä opiskeluyhteisön hyvinvoinnin edistäminen sekä seuranta kolmen vuoden välein;
- 2) opiskelijoiden terveyden ja hyvinvoinnin sekä opiskelukyvyn seuraaminen ja edistäminen, johon sisältyvät lukion ja ammatillisen oppilaitoksen opiskelijoille kaksi määräaikaista terveystarkastusta ja kaikille opiskelijoille terveystarkastukset yksilöllisen tarpeen mukaisesti;
- 3) terveyden- ja sairaanhoitopalvelujen järjestäminen opiskelijoille, mielenterveys- ja päihdetyö, seksuaaliterveyden edistäminen ja suun terveydenhuolto mukaan lukien;
- 4) opiskelijan erityisen tuen tai tutkimusten tarpeen varhainen tunnistaminen sekä opiskelijan tukeminen ja tarvittaessa jatkotutkimuksiin tai -hoitoon ohjaaminen.

Kunnan perusterveydenhuollon on opiskeluterveydenhuollon palveluja järjestäessään toimittava yhteistyössä alaikäisen opiskelijan vanhempien ja huoltajien, muun opiskelijahuolto- ja opetushenkilöstön sekä muiden tarvittavien tahojen kanssa.

Esimerkkejä 18 vuotta täyttäneiden terveyspalveluiden maksuista:

Terveyskeskuksen enimmäismaksuja 2016–2017 esim. lääkärin vastaanotto 20,90, päivystyskäynti 28,70 ja lääkärintodistus ajokortin saamiseksi 61,80 euroa. Käyttämättä tai peruuttamatta jäänyt terveyskeskuslääkärin vastaanottoaika tai hammashuollon aika 51,40 euroa. Maksu voidaan periä 15 vuotta täyttäneiltä. Lisäksi voi tulla sairaalan poliklinikkamaksuja ja erilaisia hammashoidon maksuja. Kunnilla voi olla eroja maksuissa ja palveluiden maksullisuudessa.

2. Tuet

Selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa erityisesti nuoret kokivat tukien hakemisen ja lomakkeiden täyttämisen vaikeaksi. Usein nuori on opinto- tai koulumatkatukea hakiessaan ensimmäistä kertaa hoitamassa asioitaan viranomaisyhteydessä. Eri tukien hakemiseen nuoret ja myös heidän perheensä tarvitsevat ammattitaitoista apua ja tietoa niistä. Luontevimmin opiskelijan tukena on kuraattori. Joissain lukioissa tukiasioiden asiantuntija on koulu/lukios sihteeri tai opintos sihteeri. Opiskelijoille haetaan Kelasta myös muita kuin opinto- ja koulumatkatukia, esimerkiksi yleistä asumistukea, perustoimeentulotukea, sairauspäivärahaa, määräaikaista työkyvyttömyyseläkettä (kuntoutustuki), nuoren kuntoutusrahaa, vammaistukea jne. Nuorilla voi jäädä etuudet hakematta ja saamatta, jos oppilaitoksessa ei ole sosiaalihuollon ammattilaista auttamassa.

Kuraattoripalvelut vaihtelevat maassamme, ja resurssit vaikuttavat siihen, mitä palveluja opiskelijoille annetaan oppilaitoksissa ja myös se vaikuttaa, mikä on kuraattorin koulutustausta. Kuraattoreiden kelpoisuusehtojen määrittely on sellainen, että se mahdollistaa kuraattorina toimimisen erilaisin taustoin ja koulutuksin (oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013). Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa määrätään myös, että jokaisen oppilaitoksen käytettävissä on oltava sellaisen opiskeluhuollon vastaavan kuraattorin palveluja, joka on sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain 7 §:ssä tarkoitettu ammattihenkilö (= sosiaalityöntekijä). Lain tarkoituksena on, että vastaavan kuraattorin palveluilla turvattaisiin sosiaalityön osaaminen oppilaitoksissa. Vastaavan kuraattorin palvelut on järjestetty eri kunnissa eri tavoin.

Maahanmuuttajataustaisia nuoria käy vielä vähän lukiota, mutta heidän määränsä tulee nousemaan. Tätä selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa ei noussut esille heidän erityiskysymyksiään. He ja heidän perheensä tulevat tarvitsemaan tietoa ja neuvontaa lukionkäynnin kustannuksista ja haettavista tuista.

2.1 Koulumatkatuki

Lukiossa ja ammatillisessa peruskoulutuksessa opiskeleva opiskelija maksaa itse koulumatkasta aiheutuvat kustannukset. Nuori ei aina pääse haluamaansa oppilaitokseen, joka sijaitisi lähimpänä opiskelijan kotia. Koulumatkasta aiheutuvat kulut tulevat nuorelle ja hänen perheelleen ennakoimattomana lisäkuluna erityisesti silloin, kun nuori ei lukiossa olevan keskiarvorajan takia pääse kotiaan lähinnä olevaan oppilaitokseen, vaan päätyy esimerkiksi pääkaupunkiseudulla toisen kunnan alueella olevaan lukioon. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla opiskelijan seutulipun hinta on 53,30 euroa kuukaudessa (vuonna 2018), mistä aiheutuu vuosittain 586,30 euron kulu. Alle 17-vuotiaat matkustavat julkisissa liikennevälineissä lastenlipulla, mutta 17 vuotta täytettyään opiskelijalipulla. Koulumatkatuki korvaa lukiossa tai ammatillisessa peruskoulutuksessa olevien opiskelijoiden päivittäisten koulumatkojen kustannuksia. Tarkoitus on taata opiskelijoille samanlainen matkakustannusten tuki asuinpaikasta riippumatta.

Koulumatkatukitoimintaa säätelevät laki lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkatuesta (48/1997) ja valtioneuvoston asetus lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkatuesta (530/2015). Koulumatkatukea alettiin maksaa 1.7.1997.

Koulumatkatukeen on oikeus henkilöllä, joka asuu pysyvästi Suomessa ja opiskelee päätoimisesti. Ahvenanmaalainen opiskelija ei saa koulumatkatukea, jos koulumatka tehdään Ahvenanmaalla.

Tukeen ovat oikeutettuja lukio-opiskelijat ja ammatilliseen peruskoulutukseen osallistuvat opiskelijat. Koulumatkatukea ei saa opiskelija, jolle on osoitettu maksuton asuntolapaikka tai joka ei käytä koulumatkaansa joukkoliikennettä tai järjestettyä koulukuljetusta, vaikka hänellä olisi siihen mahdollisuus. Jos opiskelija saa korvausta matkakustannuksista muun lain nojalla, koulumatkatukea ei myönnetä.

Koulumatkatuen saaminen edellyttää, että yhdensuuntainen koulumatka on vähintään 10 kilometriä ja että matkakustannukset ylittävät 54 €/kk. Koulumatkatukena maksetaan matkakustannusten ja opiskelijan maksuosuuden erotus. Itse järjestetyn kulkutavan mukaisia kustannuksia ei korvata 100 kilometriä ylittävältä osalta, mutta muissa kulkutavoissa ei ole 100 kilometrin matkarajoitusta.

Matkakustannukset määräytyvät eri tavoin sen mukaan, käyttääkö opiskelija koulumatkaansa laskutusmenettelyn piiriin kuuluvaa joukkoliikennettä, muuta joukkoliikennettä tai koulukuljetusta vai kulkeeko hän itse järjestetyllä kulkutavalla. Itse järjestetyn kulkutavan perusteella tukea saa vain siinä tapauksessa, että opiskelijalla ei katsota olevan mahdollisuutta käyttää joukkoliikennettä tai koulukuljetusta tai sen käyttäminen olisi erityisen vaikeaa. 1.8.2015 alkaen koulumatkatuen piiriin on kuulunut myös seutuliikenne (Waltti).

Kelalla on sopimus Matkahuollon kanssa matkalippujen myymisestä koulumatkatuella alennettuun hintaan. Opiskelija voi ostaa matkalipun 43 eurolla, kun hän esittää oppilaitokseltaan saamansa ostotodistuksen. Loppuosan hinnasta lipunmyyjä laskuttaa koulumatkatukena Kelalta. VR:n junaan käyttävän opiskelijan koulumatkakustannukset korvataan opiskelijalle muuna joukkoliikenteenä. Jos opiskelija käyttää muuta joukkoliikennettä, opiskelijan maksuosuuden ja halvimman kuukausilipun erotus korvataan opiskelijalle. Jos opiskelija käyttää koulukuljetusta tai seutuliikennettä (Waltti), kuljetuksen järjestäjä tai joukkoliikenteen lippujärjestelmän ylläpitäjä perii opiskelijalta enintään opiskelijan maksuosuuden 43 euroa kuukaudessa, lukuvuodessa 475 euroa, ja laskuttaa koulumatkatukiosuuden Kelalta. Koulukuljetusta, seutuliikennettä tai itse järjestettyä kulkutapaa käyttävän opiskelijan koulumatkatuki perustuu koulumatkan pituuteen ja opetus- ja kulttuuriministeriön antamaan asetukseen eräiden koulumatkakustannusten laskentaperusteista (428/2012). Koulumatkatuen suuruus määräytyy koulumatkan pituuden ja ministeriön asetuksen mukaan myös silloin, kun opiskelija käyttää itse järjestettyä kulkutapaa.

Koulumatkatuki myönnetään enintään lukuvuodeksi kerrallaan ja sitä maksetaan enintään 12 kuukaudelta lukuvuodessa. Koulumatkakustannuksia ei korvata kuukautta lyhyemmältä ajalta. Tukiaika lasketaan opiskeluaikaan kuuluvien kalenterikuukausien mukaan. Opiskelija saa yhden kuukauden tuen, jos opiskeluaikaa kertyy vähintään kahdeksan päivää kalenterikuukaudessa. Oikeus koulumatkatukeen ei ole riippuvainen tuen hakijan iästä, tuloista eikä koulumenestyksestä. Tuki on veroton etuus.

2.2 Opintotuki

Opintotuki muodostuu opintorahasta ja opintolainan valtiontakauksesta. Opintotuen myöntämisperusteita ovat oppilaitokseen hyväksyminen, päätoiminen opiskelu, opinnoissa edistyminen ja taloudellisen tuen tarve. Opintotukea on mahdollista saada 17 ikävuodesta lähtien. Sitä ennen toisen asteen opiskelijat ovat lapsilisän piirissä. Opintoraha on veronalaista tuloa. Opiskelija voi saada hakemuksesta takauksen opintolainaan, jos hän saa opintorahaa. Tästä on eräitä poikkeuksia, jotka on kirjattu lukuun Opintolainan valtiontakaus. Jos opiskelijalle on myönnetty opintolainan valtiontakaus, hänen tulee hakea opintolainaa pankista, joka päättää lainan myöntämisestä ja ehdoista.

Aikaisemmin opintotukeen kuului myös asumislisä, sen maksaminen päättyi 31.7.2017 lähes kaikilta opiskelijoilta. Opiskelija ei voi enää saada asumislisää. Itsenäisen taloutensa muodostavat opiskelijat siirtyvät yleisen asumistuen piiriin 1.8.2017.

Opintotukilain (65/1994) 7 §:n mukaan muissa opinnoissa kuin korkeakoulututkintoon johtavissa opinnoissa opintotukea myönnetään päätoimisten opintojen ajaksi. Lukiossa opintotuki myönnetään kolmeksi ensimmäiseksi opiskeluvuodeksi opintojen alkamisesta lukien, aikuislukiossa yhdistelmäutkintoa suorittavalle kuitenkin enintään lukuvuodeksi kerrallaan. Tämän tukiajan jälkeen opiskelija voi hakea opintotukea samoihin opintoihin enintään lukuvuodeksi kerrallaan, jos opinnot ovat päätoimisia. Säännönmukaisen opiskeluajan päätyttyä opintotukea voidaan myöntää enintään 12 kuukauden ajalle. Säännönmukainen opiskelu-aika on lukiokoulutuksessa neljä vuotta. Lukio-opinnot ovat päätoimisia, kun niiden laajuus on vähintään 75 kurssia. Lukiolaisen on osallistuttava lukukauden aikana vähintään 10 kurssiin tai suoritettava kaksi ylioppilastutkinnon koetta.

Muut opintotukilaisissa mainitut etuudet, korkoavustus, korkotuki, opintolainavähennys, opintolainahyvitys ja ateriatuki, eivät koske toisen asteen opiskelijoista.

Selvityksen liitteenä on opintotuista kooste, jonka on laatinut vastaava suunnittelija Ilpo Lahtinen Kelasta.

Lapsilisiä ja alle 17-vuotiaat

Alle 17-vuotias ei voi saada opintorahaa, mutta voi tietyin ehdoin saada opintolainan valtiontakauksen ja yleistä asumistukea. Lapsilisiä on ensimmäisestä lapsesta 94,88 € kuukaudessa, toisesta 104,84 €, kolmannesta 133,79 € jne. Lapsilisiä voidaan poikkeuksellisesti maksuvaatimuksella maksaa nuorelle itselleen, jos hän asuu kodin ulkopuolella opiskelun takia. Lapsilisiä on verotonta tuloa. Omaisuus ja tulot eivät vaikuta lapsilisisän määrään.

Jos opiskelija on alle 17-vuotias, eikä asu vanhempien luona eikä voi saada opintorahaa, koska on oikeutettu lapsilisisään, opiskelija voi saada opintolainan valtiontakauksen, jos vanhempien tulot ovat yhteensä alle 61 000 € vuodessa.

Opintoraha

Opintorahan määrään vaikuttaa taloudellisen tilanteen lisäksi opiskelijan ikä, asumismuoto ja siviilisääty.

Kelan tilastotietokannan mukaan opintotukea sai lukuvuonna 2016 – 2017 yhteensä 23 056 eli 22 % lukiolaisten kokonaismäärästä (103 600). Lukiolaisen keskimääräinen opintotuki oli noin 95 euroa kuussa.

Itsenäisesti asuva

18–19-vuotias opiskelija 250,28 €/kk

Vanhempien tulot eivät enää vaikuta 1.1.2018 alkaen.

17-vuotias 101,74 €/kk

Vanhempien tulot voivat korottaa tai alentaa 0–203,48 €/kk.

Vanhempansa luona asuva

alle 17–19-vuotias opiskelija 38,66 €/kk

Vanhempien tulot voivat korottaa tai alentaa opintorahaa 0–97,67 €/kk.

20 vuotta täyttänyt 81,39 €/kk

Vanhempien tulot voivat korottaa 181,13 euroon.

Opintoraha pienenee tai sitä ei makseta ollenkaan, kun vanhempien yhteenlasketut vuositulot ovat vähintään 61 010 euroa. Vanhempien tulorajat ovat kaikilla samat, eli huollettavien lasten lukumäärä ei vaikuta. Myöskään vanhempien velkoja tai muitakaan kuluja ei huomioida.

Vuoden 2018 alusta vanhempien tulot eivät vaikuta itsenäisesti asuvan 18–19-vuotiaan toisen asteen opiskelijan opintorahan määrään. Tällöin nämä opiskelijat voivat saada perusmääräisen opintorahan, 250,28 e/kk.

Opiskelijalla saa olla opintotuen lisäksi vuositulorajan verran muita tuloja. Vuosituloraja määräytyy sen mukaan, kuinka monelta tukikuukaudelta opiskelija on nostanut opintotukea vuoden aikana. Esimerkiksi jos opiskelija nostaa vuonna 2018 opintotukea 9 kuukauden ajan, hänellä saa olla koko vuoden aikana muita tuloja enintään 11 973 euroa. 10 tukikuukauden vuosituloraja on 10 650 euroa.

Opintolainan valtiontakaus

Opintotukeen kuuluu opintorahan ja lisäksi opintolainan valtiontakaus. Toisen asteen opiskelijan, joka saa opintorahaa, on mahdollista saada opintolainan valtiontakaus hakemalla sitä. Eräissä tilanteissa lainatakauksen voidaan myöntää ilman opintorahaa.

Vaikka opiskelija ei saa opintorahaa, hän voi kuitenkin saada lainatakauksen seuraavissa tilanteissa:

- Opiskelija on 18–19-vuotias, opiskelee toisen asteen oppilaitoksessa eikä voi saada opintorahaa vanhempien tulojen vuoksi.
- Opiskelija on alle 17-vuotias, eikä asu vanhempien luona eikä voi saada opintorahaa, koska on oikeutettu lapsilisään. Tällaisessa tapauksessa opiskelija voi saada lainatakauksen, jos vanhempien tulot ovat yhteensä alle 61 000 € vuodessa.

Jos opiskelija on 17-vuotias, hän voi saada lainatakauksen vain, jos hän saa opintorahaa. Lainatakauksen voi hakea kerralla koko opiskeluajalle, mutta Kela myöntää takauksen lukuvuodeksi kerrallaan ja tarkistaa sen edellytykset aina ennen uuden lukuvuoden alkua. Toisen asteen oppilaitosten opiskelijat voivat nostaa opintolainan neljässä erässä. Opiskelijan maksuhäiriö ei estä opintolainan saamista 1.8.2017 lähtien. Haastatteluissa tuli esille, että eri pankit noudattavat tätä ohjetta vaihtelevasti.

Opintolainan valtiontakauksen määrät toisen asteen opiskelijoille lukuvuonna 2017/2018:

Alle 18-vuotias 300 €/kk

18 vuotta täyttänyt 650 €/kk

Kelan mukaan lukuvuonna 2016–2017 lukiolaisista 2615 oli opintovelallisia. Keskimääräinen lainamäärä oli 3 226 euroa.

Selvityksen liitteenä on opintotuista kooste, jonka on laatinut vastaava suunnittelija Ilpo Lahtinen Kelasta.

2.3 Yleinen asumistuki

Aluehallintoviraston mukaan toisen asteen koulutuksen saavutettavuus oli vuonna 2015 hieman heikompaa kuin aiemmin. Keskimäärin Manner-Suomessa alle 10 kilometrin matka lukioon oli 85 prosentilla. Etelä-Suomessa lukiokoulutuksen saavutettavuus oli paras. Pohjoiseen ja itään mentäessä saavutettavuus heikkeni; Lapissa se oli 80 prosenttia, ja Itä-Suomessa 73 prosenttia pääsi lukioon alle 10 kilometrin matkalla. Oppilaitosverkon harvenemisen myötä yhä useampi nuori joutuu hakeutumaan lukioon kauas kotoaan. Tämä lisää entistä nuorempien opiskelijoiden tarvetta itsenäiseen asumiseen ja sen tukemiseen. Myös nuorten opiskelu erityisen tehtävän saaneissa lukioissa voi edellyttää opiskelupaikkakunnalla asumista.

Lukiolaisten liiton arvion mukaan lukiolaisista yli 90 prosenttia asuu kotona. Nuorisobarometrin (2015) mukaan 18-vuotiaista vastaajista 86 prosenttia asui vanhempiensa luona. Prosenttiosuudessa on lukiolaisten lisäksi mukana myös muut 18-vuotiaat. Tilastokeskuksen mukaan yhä harvempi 20–29-vuotias asuu vanhempiensa luona. Vuoden 2016 lopussa vanhempiensa luona asui hieman alle 17 prosenttia 20–29-vuotiaasta väestöstä.

Asumistukea voidaan maksaa Suomessa sijaitsevan vakinaisen vuokra-asunnon, asumisoikeusasunnon, osaomistusasunnon tai omistusasunnon asumismenoihin. Hyväksyttävillä asumismenoilla on laissa asetettu ylärajat, joita kutsutaan enimmäisasumismenoiksi. Jos hyväksyttävien asumismenojen määrä on enimmäisasumismenoja suurempi, asumistuen määrää ei lasketa todellisten asumismenojen mukaan vaan enimmäisasumismenojen mukaan.

Enimmäisasumismenoihin vaikuttavat ruokakunnan koko ja asunnon sijaintikunta, ja ne ovat sidoksissa Tilastokeskuksen vahvistamaan vuokraindeksiin. Asunnon sijaintikunnat on jaettu neljään kuntaryhmään. Asumistuki voi olla korkeintaan 80 prosenttia enimmäisasuntomenoista. Esimerkiksi Kelan antaman tapausesimerkin mukaan Turussa yksin asuva opiskelija voi saada yleistä asumistukea 312 euroa asunnosta, jonka vuokra on 615 euroa. Turussa yksin asuvan enimmäisasuntomeno Kelan korvausperusteiden mukaan on 390 euroa. Tulojen pienuuden takia esimerkin opiskelijalla ei oteta asumistukea laskettaessa huomioon perusomavastuuta. Opintoraha otetaan huomioon tulona, sen sijaan opintolainaa ei lasketa tuloiksi.

2.4 Toimeentulotuki

Perustoimeentulotuki on viimesijainen taloudellinen tuki, jota haetaan Kelasta. Sitä voi saada henkilö tai perhe, joka ei voi saada muuten toimeentuloaan ja jonka tulot ja varat eivät riitä välttämättömiin jokapäiväisiin menoihin. Perustoimeentulotukea myönnetään yleensä yhdestä kahteen kuukaudeksi kerrallaan. Päätöksen myönnetystä tuesta saa seitsemän päivän kuluessa.

Täysi-ikäinen opiskelija voi pääsääntöisesti saada perustoimeentulotukea vasta sen jälkeen, kun hän on nostanut opintolainan. Pääsäännöstä poikkeuksena Kelan ohjeistuksen mukaan (25.4.2017) toimeentulotukea voidaan myöntää opiskelijalle ilman opintolainan hakemista siinä tapauksessa, että kunta on aiemmin myöntänyt hänelle toimeentulotukea. Alaikäisen lukion opiskelijan ei tarvitse nostaa opintolainaa saadakseen toimeentulotukea.

Täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki

Jos opiskelijalla on sellaisia erityisiä menoja, joihin tämä ei voi saada perustoimeentulotukea Kelasta, hän voi

hakea täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea kunnan sosiaalitoimesta. Tällaisia toisen asteen tutkinnosta aiheutuvia erityisiä menoja ovat opiskelukustannukset kuten ylioppilaskirjoitusmaksut ja opiskeluvälineet. Täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea voi saada vasta sen jälkeen, kun on hakenut perustoimeentulotukea Kelasta. Kela ja kunnan sosiaalitoimi tekevät yhteistyötä hakemuksen käsittelyssä.

Kelan myöntämää perustoimeentulotukea sai syyskuussa 2017 yhteensä 565 17–24-vuotiasta lukion opiskelijaa. Tätä selvitystä varten ei ole saatu tilastotietoja kuntien myöntämästä täydentävästä tai ehkäisevästä toimeentulotuesta. Kuntaliiton mukaan (23.11. 2017) ehkäisevän toimeentulon avustusmäärät ovat merkittävästi kasvaneet vuonna 2017. Sen sijaan täydentävän toimeentulon kustannukset vastasivat tehtyjä arvioita. Pääkaupunkiseudun kunnat pyrkivät yhtenäisiin käytäntöihin täydentävän toimeentulon myöntämisessä opiskelukustannuksiin. Helsingin Uutisten mukaan (6.8.2016) Helsinki, Espoo ja Vantaa tarjoavat lukiolaisille mahdollisuutta saada ilmaiseksi kannettava tietokone täydentävänä toimeentulotukena. Helsingissä ja Vantaalla kone saa maksaa korkeintaan 300 euroa. Espoossa puolestaan koulut pyrkivät aluksi tarjoamaan koulun välineitä lukiolaisen käyttöön. Jos niitä ei löydy, kaupunki antaa taloudellista tukea koneen hankkimiseen. Helsingissä ja Vantaalla lukiolainen voi saada täydentävänä toimeentulotukena kirjoihin ja muihin tarvikkeisiin kolmena vuotena tukea yhteensä 800 euroa. Espoossa tukea myönnetään tarpeen mukaan.

Haastatteluissa tuli esille, että täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisessä on kuntakohtaisia eroja. Myös Kelan myöntämän perustoimeentulotuen myöntämisessä on eroja toimistosta riippuen. Perustoimeentulotuen myöntäminen siirtyi kunnilta vuoden 2017 alussa Kelaan. Voi olettaa, että Kelan eri toimistojen ja kuntien sosiaalitoimien käytännöt yhtenäistyvät, kun ohjeistusta täsmennetään.

Sosiaalinen luototus

Opiskelijalle ensisijainen laina on opintolaina, ja 1.8.2017 alkaen maksuhäiriömerkintä ei ole enää ollut este opintolainan valtiontakauksen saamiselle. Aikaisemmin sosiaalista luottoa on myönnetty erityisesti opiskelijoille, joilla maksuhäiriömerkintä on estänyt valtiontakauksen saamisen. Sosiaalinen luototus perustuu lakiin (1133/2002) ja sen järjestäminen on kunnalle vapaaehtoinen tehtävä. Sosiaalista luottoa voi saada esimerkiksi kotiin liittyviin hankintoihin, pieniin asunnon muutostöihin, muuttokustannuksiin, takuuvuokriin tai vuokratien hoitamiseen, muiden lainojen takaisinmaksuun tai muiden itsenäisen selviytymisen kannalta perusteltuihin menoihin. Sosiaalista luottoa myönnetään vain poikkeustapauksissa opiskelijoille.

Muiden tahojen antama tuki

Pelastakaa Lapset ry:llä on Eväitä Elämälle -ohjelma. Ohjelmassa mukana olevista paikallisyhdistyksistä 53 voi myöntää oppimateriaalitukea toisen asteen opiskelijoille. Vuonna 2016 tukea sai 408 lukion opiskelijaa. Tuen suuruus opiskelijaa kohti oli keskimäärin 282 euroa. Opiskelija voi mahdollisesti saada Pelastakaa Lapset ry:n paikallisyhdistykseltä apua sen jälkeen, kun hän on hakenut toimeentulotukea Kelasta ja täydentävää toimeentulotukea kunnan sosiaalitoimesta ja saanut niistä kielteiset päätökset. Jos perheellä on selkeästi suuria taloudellisia haasteita, esim. kulutusluottoja, pieni palkka mutta erittäin suuret asumiskulut tai runsaasti lapsia perheessä, voi opiskelija kääntyä Pelastakaa Lapset ry:n paikallisyhdistyksen puoleen. On huomattavaa, etteivät kaikki Pelastakaa Lapset ry:n paikallisyhdistykset myönnä oppimateriaalitukea eikä paikallisyhdistysverkko tavoita kaikkia Suomen alueita.

Haastatteluissa tuli esille, että myös seurakunnilta on voinut tapauskohtaisesti saada oppimateriaalitukea sekä myös itsenäisesti asuvat lukiolaiset ruoka-apua.

Eräissä pääkaupunkiseudun lukiossa kuraattori on ideoinut koko lukioyhteisön ”Vintin”, jossa kierrätetään kodintavaroita ja vaatteita. Vintistä omaan kotiin muuttavat, itsenäistyvät opiskelijat voivat kuraattorin avulla hakea tarvitsemiaan tavaroita.

2.5 Työssä käyminen lukio-opintojen ohessa

Selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa tuli esille, että osa lukion opiskelijoista käy lukionkäynnin ohella työssä selvitäkseen lukionkäynnin kustannuksista. Haastatteluissa tuli myös esille, että työssä käyminen saattaa haitata opiskelumenestystä ja myös viivästyttää valmistumista.

Tilastokeskus tilastoi suomalaista työllisyyttä. Sen tilastot sisältävät lukiolaisten osalta kuitenkin ainoastaan 18-vuotta täyttäneet lukiolaiset. Suuri osa lukiolaisista jää siten tilastojen ulkopuolelle. Tilastokeskuksen viimeisimmät tiedot on julkaistu maaliskuussa 2017. Niiden mukaan 18-vuotiaista lukiolaisista oli vuonna 2015 työllisiä 26 %. Nuorisobarometrin 2017 alustavien tulosten mukaan lukiolaisten työssä käyminen väheni jonkin verran vuodesta 2007 vuoteen 2012, mutta on sen jälkeen noussut. Nuorisobarometrin mukaan lukion opiskelijoista kävi vuonna 2017 palkkatyössä opiskelun ohessa reilu viidennes (22 %). Suomen Lukiolaisten Liitto teki vuonna 2012 lukiolaisten hyvinvointitutkimuksen ”Onnelliset opintiellä?”. Sen mukaan säännöllisesti lukion lukuvuoden aikana työssä käyviä oli 15 % kyselyyn vastanneista lukiolaisista (n = 3099). Lukiolaisista 57 % oli käynyt kesätyössä.

Syitä, joiden takia lukiolaiset käyvät työssä lukuvuoden aikana, ei ole selvitetty kyselyissä. Niin kuraattorit, rehtorit kuin opiskelijatkin toivat esille haastatteluissa, että osa lukiolaisista käy työssä kustantaakseen lukio-opintojaan. Joidenkin opiskelijoiden haastatteluissa tuli esille, että heidän olisi toimeentulonsa takia välttämätöntä käydä työssä, mutta työpaikan saaminen oli osoittautunut vaikeaksi.

3. Kustannuksiin kohdistuvat muutokset

Ylioppilastutkinnon kokeiden uusinnat

Mikäli ylioppilastutkintoon tulee sisältymään rajaton uusimisoikeus, se voi kasvattaa lukio-opintojen suorittamiseen liittyviä kustannuksia. Yksittäisen aineen korottaminen maksaa yhteensä 42 euroa, joka koostuu perusmaksusta 14 € ja koekohtaisesta maksusta 28 €.

Digitaaliset oppikirjat

Digitaalisten oppikirjojen käytön lisääntyminen voi pienentää oppikirjakustannuksia enimmillään noin 28 prosenttia, kun digitaalisten oppikirjojen arvonlisävero on nykyinen 24 prosenttia. Jos arvonlisävero laskee 10 prosenttiin, kustannukset voisivat pienentyä yli 30 %. Osa opiskelijoista on hankkinut suurimman osan oppikirjoistaan käytettyinä, jolloin heidän kokonaiskustannuksensa kuitenkin voivat nousta, koska digitaalisia materiaaleja ei voi hankkia käytettyinä.

Esimerkki kustannuksista, kun opiskelija hankkii kaikki oppikirjat digitaalisina: opiskelija opiskelee kahta vierasta kieltä ja lyhyttä matematiikkaa. Ylioppilastutkinnossa hän osallistuu viiteen kokeeseen kahdella tutkintokerralla (168 €).

- Opiskelija opiskelee 75 kurssia, joista 61 kurssilla hän tarvitsee oppikirjan.
- Ylioppilastutkintoon valitsemiensa oppiaineiden kursseille esimerkkiopiskelija lunastaa digikirjoille 48 kk tai pysyvän lisenssin. Tällaisia kursseja opiskelija opiskelee 37 kurssia. Keskimääräiseksi digitaalisen oppikirjan hinnaksi on arvioitu 18,60 euroa.

- Muille lukiokursseille esimerkin opiskelija lunastaa 6 kuukauden/pysyvän lisenssin tarvitsemilleen digikirjoille. Tällaisia kursseja esimerkin opiskelija opiskelee 24 kurssia. Keskimääräiseksi digitaalisen oppikirjan hinnaksi on arvioitu 13,70 euroa.

Lukiokustannukset, käytössä vain digitaalisia oppikirjoja

Kustannus	ALV 24 %	ALV 10 %
Digikirjat, pitkä lisenssi, noin	690	610
Digikirjat, lyhyt lisenssi, noin	330	290
Tietokone	300	300
Laskinlisenssi	70	70
Tutkintomaksut	168	168
Yhteensä noin	1560	1440

Kannettava tietokone maksaa enemmän kuin 300 euroa

Kaikissa tämän selvityksen laskelmissa on vakioitu kannettavan tietokoneen hinnaksi 300 euroa. Haastattelujen perusteella lukiokäyttöön sopiva tietokone maksaa kuitenkin noin 600 euroa. Opiskelijoiden haastatteluissa tuli esille, että halvin opiskelijan uutena hankkima tietokone oli maksanut 440 euroa, kallein 1600 euroa. Ne opiskelijat, jotka olivat ostaneet alle 300 eurolla käytetyn kannettavan tietokoneen, olivat joutuneet hankkimaan toisen rikkoutuneen tilalle. Käytännössä heidän tietokoneidensa hinnaksi tuli opiskelijaa kohden 400–500 euroa.

Ylioppilastutkinnon kokeissa opiskelija voi käyttää piirtopöytää, koska se tulkitaan tietokoneen osoitinlaitteeksi. Piirtopöydän hankinta lisää opiskelijan kustannuksia. Vielä ei ole käyty riittävästi keskustelua, onko piirtopöydän käytöstä todellista hyötyä tutkinnon kokeissa. On myös mahdollista, että ylioppilastutkintolautakunta tulee asettamaan rajoituksia tai kieltämään sen käytön tutkinnon kokeissa. Piirtopöydän hinta on noin 75 euroa.

Valmennuskurssit

Kun korkeakoulujen sisäänpääsyyn tulee nykyistä enemmän vaikuttamaan ylioppilastutkinnon tulokset, on odotettavissa, että tutkinnon kokeisiin valmistavat yksityisten järjestäjien, kesäyliopistojen ja mahdollisten muiden tahojen järjestämät maksulliset kurssit tulevat lisääntymään.

Muuta

Mahdolliset lukiouudistuksen muutokset lukion kurssirakenteeseen saattavat vaikuttaa oppimateriaaleihin ja sitä kautta myös kustannuksiin. Jos esimerkiksi lukion opinto-ohjelmaan tulee usean nykyisen kurssin laajuisia opintokokonaisuuksia, niitä varten tarvitaan uudenlaisia, nykyisiä yhden kurssin laajuisia oppikirjoja laajempia materiaaleja.

4. Lukion kustannukset kouluttautumisen esteenä

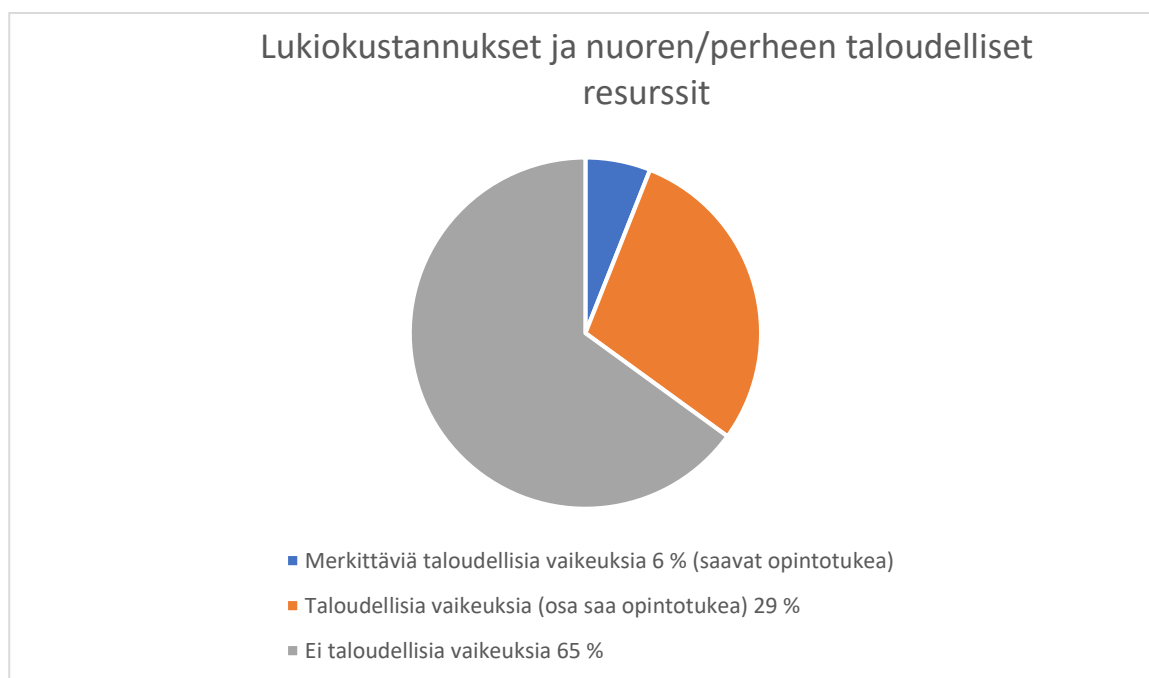
Opetus- ja kulttuuriministeriön antaman selvitystyön yhtenä tehtävänä oli laatia arvio sellaisten opiskelijoiden määrästä, joille toisen asteen koulutuksesta aiheutuvat kustannukset ovat muodostuneet tai

voivat muodostua kouluttautumisen esteeksi. Arviot perustuvat eri lähteistä saatujen tietojen yhdistämiseen, selvitystä varten tehtyihin haastatteluihin ja selvitystyön tekijän arvioihin. Näiden arvioiden perusteella lukiolaiset on jaettu tässä selvityksessä taloudellisten edellytysten mukaan kolmeen ryhmään, jotka ovat

- 1) Lukiolaiset, joilla ja joiden perheillä on merkittäviä taloudellisia vaikeuksia (6 %)
- 2) Lukiolaiset, joilla ja joiden perheillä on taloudellisia vaikeuksia tai jonkin verran taloudellisia vaikeuksia (29 %)
- 3) Opiskelijat, jotka ja joiden perheet kokevat lukionkäynnistä aiheutuvat kustannukset kohtuullisina. Perheillä ei ole taloudellisia vaikeuksia (65 %).

Erityisesti ryhmien 1 ja 2 kuvauksissa on piirteitä, joita esiintyy molemmilla ryhmillä.

Ryhmien ominaispiirteitä:

Merkittäviä taloudellisia vaikeuksia (6 %)

Lapsiperheköyhyys on yleistynyt vuodesta 2012 lähtien. Näin arvioidaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksessä Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. Lapsiperheköyhyydellä tarkoitetaan köyhiin kotitalouksiin kuuluvien alle 18-vuotiaiden lasten osuutta samanikäisistä lapsista. Köyhiä lapsia vuonna 2014 oli 126 000. Laskentatapojen eroavuuksista johtuen toisen arvion mukaan köyhissä perheissä oli vuonna 2014 noin 132 000 lasta eli yli 12 prosenttia lapsista. Tällöin lapsiperheköyhyyttä Suomessa on arvioitu tulonjakotilaston ja ns. laskennallisten asuntotulojen perusteella. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksen mukaan lapsiköyhyys kasvoi vuoteen 2007 asti kolminkertaistuen vuodesta 1995. Vuonna 2012 lapsiperheköyhyys alkoi uudelleen yleistyä muutaman vuoden vähenemisen jälkeen.

Tilastokeskuksen tilastoinnissa käytetään pienituloisuutta mittarina niistä perheistä, jotka luokitellaan lapsiperheköyhiksi. Pienituloisuusaste on yleisesti käytössä oleva indikaattori, joka kuvaa suhteellisia tuloeroja mediaanitulon alapuolelle jäävässä väestössä. Pienituloisuus määritellään kotitalouden tulojen

perusteella suhteessa keskiarvotulotuloon. Kotitalous on pienituloisen, mikäli sen käytettävissä olevat rahatulo jäävät pienemmiksi kuin 60 prosenttia mediaanitulosta eli keskituloisen kotitalouden käytettävissä olevista rahatuloista. Koko väestöstä pienituloisiin kuului Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2015 väestöstä 11,7 prosenttia. Toisen asteen koulutusikäisiä 16–19-vuotiaita kuului pienituloisiin samana vuonna 12,5 prosenttia. Tällaisen pienen ikäryhmän ottaminen tarkasteluun ei ole luotettavaa, koska tarkassa väestöryhmässä esiintyy paljon vaihtelua vuositasona. Pitkällä aikavälillä vuodesta 1987 lähtien voi kuitenkin tehdä johtopäätöksen, että ikäsarja käyttäytyy hyvin samalla tavalla kuin koko väestön pienituloisuus. Ikäsarjaan 16–19-vuotiaat ei sisälly kaikki toisen asteen koulutuksessa olevat nuoret, mutta voisi arvioida, että kokonaisuudessa toisen asteen opiskelijoista pienituloisiin kuuluu suunnilleen yhtä paljon tai vähän enemmän kuin koko väestöön.

Vuonna 2016 lukioissa opiskeli 103 550 tutkintotavoitteista opiskelijaa (Tilastokeskus 2016) ja ammatillisessa peruskoulutuksessa 122 486 opiskelijaa, yhteensä 226 036 toisen asteen opiskelijaa.

Arviolta 12,5 prosenttia toisen asteen opiskelijoista kuuluu pienituloisten perheisiin eli yhteensä 28 355 nuorta. Opintotuki toiselle asteelle jakautuu niin, että myönnetystä opintotuesta ammatillisen koulutuksen opiskelijoista sitä saa 78 prosenttia ja lukion opiskelijoista 22 prosenttia. Jos oletetaan, että pienituloisuus/lapsiperheköyhyys jakautuu samassa suhteessa, tarkoittaisi se, että lukion opiskelijoista 6 238 on perheistä, joilla on merkittäviä taloudellisia vaikeuksia. Koko lukion opiskelijamäärästä se on 6 prosenttia. On oletettavaa, että kaikki tähän 6 prosentin ryhmään kuuluvat lukiolaiset saavat opintotukea. Tähän ryhmään kuuluu luultavasti myös niitä, jotka saavat perustoimeentulotukea. Esimerkiksi marraskuussa 2017 perustoimeentulotukea sai koko väestöstä 4 prosenttia, mutta 18–24-vuotiaiden osuus oli huomattavasti suurempi eli 7,7 %. Ikäryhmään 18–24-vuotiaat eivät kuulu kaikki lukion opiskelijat. Selvityksen tekijällä ei ole ollut käytettävissä tilastoa lukiolaisista, jotka saavat perustoimeentulotukea. Joka tapauksessa näyttäisi siltä, että toisen asteen koulutuksessa olevien ikäryhmässä on prosentuaalisesti enemmän perustoimeentulotuen saajia kuin koko väestössä.

Merkittävien taloudellisten vaikeuksien -ryhmään kuuluvista opiskelijoista ainakin osa on nostonut valtiontakaamaa opintolainaa. Heillä voi siten olla lukion päättymisen jälkeen muutamia tuhansia euroja opintovelkaa. Haastatteluissa tuli esille, että lukiolaiset eivät haluaisi nostaa opintolainaa jo lukioaikanaan, koska lukio ei valmista heitä vielä mihinkään ammattiin, joka takaisi heille ansiotuloja.

Huomiotta ei myöskään voi jättää huono-osaisuutta, joka voi siirtyä sukupolvelta toiselle esimerkiksi pitkäaikaisten toimeentulovaikeuksien vuoksi. Puhutaan ylisukupolvisuudesta. Vanhempien huono-osaisuus heijastuu lasten hyvinvointiin pitkällä aikavälillä. Tutkijoiden (Vauhkonen jne. 2017) mukaan huono-osaisuuden periytyemisessä merkittävä rooli on juuri sosiaalisella oppimisella.

Pelastakaa Lapset ry:n Eväitä elämälle 2016 -julkaisun mukaan köyhyys kaventaa tulevaisuuden mahdollisuuksia, rajoittaa harrastamista ja vapaa-aikaa, vaikuttaa kaveri- ja perhesuhteisiin sekä käsitykseen itsestä suhteessa muihin. Selvitäkseen lukiota käyvän nuoren kustannuksista nuori tai joku muu perheestä saattaa joutua luopumaan harrastuksestaan. Perhe joutuu tinkimään jokapäiväisistä menoistaan, mistä lukiota käyvä nuori voi kokea syyllisyyden tunteita.

Suomen Lukiolaisten Liiton vuonna 2012 tekemän lukiolaisten hyvinvointitutkimuksen ”Onnelliset opintielämä?” mukaan 3 prosentilla lukiolaisten perheissä oli nuorten mielestä paljon talousvaikeuksia (n = 3099) ja 22 prosentilla jonkin verran talousvaikeuksia. Pelastakaa Lapset ry:n syksyllä 2017 tekemän selvityksen mukaan toisen asteen opiskelijoista 12,5 % kertoi, että opintojen kustannukset ovat aiheuttaneet opiskelijalle tai hänen perheelleen suuresti haasteita. Vastaajista 46,2 % kertoi, että opintojen kustannukset ovat aiheuttaneet hieman haasteita. Pelastakaa Lapset ry:n selvityksen tausta-aineistona oli kysely, johon vastasi 575 lukiossa tai ammatillisessa koulutuksessa opiskelevaa tai äskettäin opiskellutta nuorta sekä heidän vanhempansa. Vastaajista 513 eli 89 % oli lukiolaisia. Näiden kahden selvityksen tuloksista ei voi vetää suoraan johtopäätöksiä, mutta Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksen (2016) mukaan

lapsiperheköyhyys on vuosittain lisääntynyt vuodesta 2012 lähtien ja myös lapsiperheiden taloudelliset vaikeudet yleisesti. Selvityksen tekijän arvio kuudesta prosentista lukiolaisista ja heidän perheistään, joilla on merkittäviä taloudellisia vaikeuksia, perustuu ensisijaisesti joulukuun 2017 Tilastokeskuksen tilastoon pienituloisuudesta ja sitä vahvistaa Pelastakaa Lapset ry:n lokakuussa 2017 tekemä selvitys.

Taloudellisia vaikeuksia (29 %)

Yhteensä yli kolmasosalla (35 %) lukion opiskelijoita ja heidän perheitään on taloudellisia vaikeuksia selvitä lukion kustannuksista. Tähän ryhmään kuuluvat ne 22 % prosenttia lukion opiskelijoista, jotka saavat opintotukea. Lisäksi siihen kuuluu opiskelijoita ja heidän perheitään, jotka eivät saa opintotukea, koska vanhempien yhteenlasketut tulot ylittävät opintotuen myöntämisperusteena olevan 61 010 euron tulorajan. Näiden nuorten perheillä on kuitenkin taloudellisia vaikeuksia velkojen, suuren lapsiluvun tai asumiskustannusten takia, joita ei oteta huomioon opintotuen myöntämisperusteina. Tästä vähän yli kolmasosasta opiskelijoita 17 prosentilla on merkittäviä taloudellisia vaikeuksia ja he muodostavat tämän selvityksen 1. ryhmän. Koko lukion opiskelijamäärästä heitä on edellä kuvattu 6 prosenttia.

Ryhmään 2 kuuluu opiskelijoita ja heidän perheitään, joilla on taloudellisia vaikeuksia tai jonkin verran taloudellisia vaikeuksia. Tähän ryhmään kuuluvista opiskelijoista arviolta 16 800 saa opintotukea (36 %).

Taloudellisilla vaikeuksilla näyttäisi olevan Nuorisobarometrin 2017 alustavien tulosten mukaan vaikutusta lukio-opintojen keskeyttämiseen. Tulosten mukaan lukiokoulutuksen keskeyttämiseen vaikutti rahan puute melko tai erittäin paljon 10,3 prosentilla keskeyttäneistä (n = 262). Kaikkiaan lukion keskeyttäneistä nuorista yhteensä 21,4 % ilmoitti rahan ainakin jonkin verran vaikuttaneen keskeyttämiseen. Lukion keskeytti Tilastokeskuksen 17.3.2017 raportin mukaan 3,1 % eli yhteensä 2 956 lukiolaista (lv 2014–2015). Lukio keskeyttäneistä 1,7 prosenttiyksikköä vaihtoi koulutussektoria ja 1,4 prosenttiyksikköä keskeytti kokonaan tutkintoon johtavan koulutuksen. Nuorisobarometrin 2017 tuloksiin yhdistäen voisi päätellä, että 2 956 lukion keskeyttäneistä 10,3 prosentilla eli vähän yli 300 opiskelijalla rahan puute vaikutti keskeyttämiseen melko tai erittäin paljon. Lukiosta keskeyttämiset ovat vähentyneet lukuvuodesta 2007–2008 lähtien.

Tätä selvitystä varten tehtyjen haastattelujen mukaan opintojen kustannukset olivat vain yksittäisissä tapauksissa tulleet esille keskeyttämisen yhtenä syynä. Ainoana syynä ne eivät olleet tulleet esille.

Nuorisobarometrin 2017 alustavien tulosten mukaan näyttää siltä, että osa nuorista on joutunut rahanpuutteen takia valitsemaan koulutuspaikan taloudellisin perustein (14 %) tai karsimaan opiskeluvaihtoehtojaan (17 %), n = 1743. Kolme prosenttia vastaajista on joutunut tällaisiin valintatilanteisiin usein. Lukiolaiset olivat joutuneet myös viivästyttämään valmistumistaan rahanpuutteen takia. Haastatteluissa tuli esille, että lukiossa opiskelevien nuorten opinto-ohjelman valintaan voivat vaikuttaa kurssin kustannukset. Nuori voi valita kurssin, jonka opiskelussa ei käytetä maksullista oppikirjaa. Kielten kurssit ovat kalliimpia kuin muiden oppiaineiden kurssit, koska kurssilla usein tarvitaan oppikirjan lisäksi harjoituskirja. Lukiolainen voi jättää valitsematta vieraan kielen opinto-ohjelmaansa kustannusten takia. Haastatteluissa tuli myös esille, että jossain tapauksessa peruskoulun päättävä nuori on hakenut opiskelemaan kotia lähellä olevaan lukioon, vaikka hän olisi halunnut opiskelemaan ammatilliseen oppilaitokseen tai johonkin painotuksiltaan nuorta kiinnostavaan lukioon. Nuoret kuvasivat Nuorisobarometrin alustavien tulosten mukaan rahanpuutteen vaikuttaneen siten, että nuori oli joutunut

- jättämään tarpeellisia asioita hankkimatta (44 %)
- jättämään harrastuksen aloittamatta (39 %)
- lopettamaan harrastuksen (28 %)
- tuntemaan ulkopuolisuutta (26 %)
- olemaan tapaamatta ystäviä (26 %) ja
- tuntemaan häpeää (18 %).

Lukioissa on välttämättömien kustannusten (oppikirjat, opiskelumateriaalit, kannettava tietokone, ohjelmistolisenssit, tutkintomaksut) lisäksi opetussuunnitelmasta ja lukion toimintakulttuurista aiheutuvia kustannuksia opiskelijoille ja heidän perheilleen. Ne eivät ole pakollisia kustannuksia, mutta yhteisön sosiaaliset paineet esimerkiksi vanhoihin tansseihin osallistumiseen ovat voimakkaat. Niillä on tärkeä yhteisöllinen merkitys lukiolaisille ja niistä pois jääminen altistaa syrjäytymiselle ja saa nuoria kokemaan eriarvoisuutta. Selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa tuli esille, että oman perheen varattomuudesta tai köyhyydestä puhuminen koetaan jopa kaveripiirissä hävettäväksi. Nuorisobarometrin 2017 alustavien tulosten mukaan 18 prosenttia vastanneista nuorista koki häpeää rahanpuutteen takia. Nuoret keksivät esimerkiksi äidinkielen ja kirjallisuuden kurssiin kuuluvasta teatterikäynnistä poisjäämiselle sopivan hyväksyttävän syyn, vaikka oikeasti syynä on rahan puute. Opiskelija ei useinkaan kerro työssä käymisestäään ja sen aiheuttamista aikatauluongelmista opettajille, koska yleisesti lukio-opintojen ohessa työssä käymistä pidetään haitallisena opiskelumenetykselle ja opinnoissa edistymiselle. Opiskelijalle ja hänen perheelleen nuoren työssä käyminen voi olla välttämätöntä taloudellisista syistä.

Pelastakaa Lapset ry:n selvityksen mukaan (lokakuu 2017) lukiota käyvät nuoret kokivat syyllisyyttä, koska heidän koulunkäyntinsä kustannusten takia muu perhe joutui luopumaan monista asioista, esimerkiksi harrastuksista, ja tinkimään tarpeellisista menoista.

Nuorisobarometrin 2017 alustavassa aineistossa on mukana pieni joukko (n = 43) nuoria, jotka eivät opiskele missään oppilaitoksessa. Nuoret tuovat esiin koulutuksen kustannukset syynä siihen, etteivät opiskele.

Haastatteluissa tuli esille, että osalla nuorista ja myös heidän perheillään on puutteelliset taidot oman talouden hoitamisessa. Esimerkiksi suunnittelun puuttumisesta aiheutuu maksuvaikeuksia ja rahan puutetta. Nuorelle on voinut tulla maksuhäiriömerkintä esimerkiksi ilman lippua matkustamisesta. Maksuhäiriömerkinnällä on pitkäkestoisia vaikutuksia nuoren elämään. Oman talouden hoitoa ei varsinaisesti opeteta lukioiden opetusohjelmassa.

Ei taloudellisia vaikeuksia (65 %)

Nuorisobarometrissa 2017 opiskelijoita pyydettiin arvioimaan perheen toimeentuloa seuraavalla kysymyksellä:

”Kun ajattelet peruskouluikäsi, niin millainen perheesi toimeentulo oli? (Arvioi asteikolla 1–10 siten, että 1 = heikosti toimeentuleva, 5 = keskituloinen, 10 = hyvin toimeentuleva.”

Alustavien tulosten mukaan vastaajista 21,5 prosenttia arvioi perheensä tulleen toimeen erinomaisesti ja 48,2 prosenttia melko mukavasti. Näin ollen Nuorisobarometrin alustavien tulosten mukaan noin 70 prosenttia vastaajista arvioi perheensä toimeentulon erinomaiseksi tai melko hyväksi. Lokakuussa 2017 julkaistun Pelastakaa Lapset ry:n raportin mukaan toisen asteen opiskelijoista 40,2 prosenttia arvioi, etteivät opintojen kustannukset olleet aiheuttaneet nuorelle tai hänen perheelleen haasteita. Raportin vastaajamäärä oli pieni (n = 575) verrattuna Nuorisobarometriin vastanneisiin (n = 1738). Tätä selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa esille tulneiden lisäarvioiden perusteella lukiolaisten ja heidän perheidensä, joilla ei ole taloudellisia vaikeuksia, määräksi tuli kuitenkin 65 % kaikista lukiolaisista.

Lähteet

Haastattelut

Arra, Olavi, erityisasiantuntija, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ

Asikainen, Katja, sosiaalipoliittinen asiantuntija, Suomen Lukiolaisten Liitto

Danska, Jari, apulaisrehtori, Vaskivuoren lukio

Eskelinen, Lieselotte, erityisasiantuntija, Suomen Kuntaliitto

Forsberg, Lilja, IB-linjan 2. vuosikurssin opiskelija, Tikkurilan lukio

Gross, von, Kiia, 2. vuosikurssin opiskelija, Lumon lukio

Hietala, Niina, kuraattori, Kaustisen musiikkilukio

Hirvonen, Satu, koulutuskoordinaattori, Helsingin seudun erilaiset oppijat ry.

Holopainen, Aki, rehtori, Munkkiniemen yhteiskoulu, Yksityiskoulujen Liitto ry:n puheenjohtaja

Huurre, Taina, vastaava kuraattori, lähiesimies (toinen aste), Vantaan kaupungin sosiaali- ja terveydenhuollon toimiala

Kauppinen, Riitta, kansalaistoiminnan ja vaikuttamistyön johtaja, Pelastakaa Lapset ry.

Kiuru, Tiia, tutkintosihteeri, Ylioppilastutkintolautakunta

Kukkonen, Hanna, kehittämisspäälikkö, Vantaan kaupungin sivistystoimi

Lahtinen, Ilpo, vastaava suunnittelija, Kelan opintotukiryhmä

Levamo, Tiina-Maria, vaikuttamistyön asiantuntija, Pelastakaa Lapset ry.

Myllyniemi, Sami, tutkija, Nuorisotutkimus

Okkonen, Kaisa-Mari, yliaktuaari, Tilastokeskus

Parkkonen, Markku, lehtori, Vaskivuoren lukio

Polushkin, Vitaly, 1. vuosikurssin opiskelija, Lumon lukio

Puittinen, Inka, 1. vuosikurssin opiskelija, Lumon lukio

Pulkkinen, Suvi, koulutuspoliittinen asiantuntija, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ

Rajaniemi, Aada, 2. vuosikurssin opiskelija, Vaskivuoren lukio

Ranki, Ari, rehtori, Tikkurilan lukio

Rytkönen, Markku, tutkintosihteeri, Ylioppilastutkintolautakunta

Räsänen, Elina, erikoiskirjastonhoitaja, Vantaan kaupunginkirjasto

Sankila, Teuvo, Suomen Kustannusyhdistys ry.

Sinisaari, Nelli, kampanjakoordinaattori, Pelastakaa Lapset ry.

Tikkinen, Annakaisa, koulutuspoliittinen asiantuntija, Suomen Lukiolaisten Liitto

Vesaniemi, Jami, 2. vuosikurssin opiskelija, Vaskivuoren lukio

Viljamaa, Marja, nuoriso- ja aikuiskoulutuksen johtaja, Vantaan kaupungin sivistystoimi

Virkki, Janna, 3. vuosikurssin opiskelija, Lumon lukio

Väisänen-Haapanen, Päivi, erityisasiantuntija, Suomen Kuntaliitto

Änkilä, Noora, 3. vuosikurssin opiskelija, Lumon lukio

Muut lähteet

Ehkäisevän toimeentulotuen asiakasmäärät ovat rajussa kasvussa. 23.11.2017. Kuntaliiton tiedote kyselytuloksista.

Entten tenttien pelistä pois! Lapsen ääni 2015 –raportti lasten kokemuksista köyhyydestä ja osallisuudesta. Pelastakaa Lapset ry.

Eväitä elämälle 2016. Ohjelman esite. Pelastakaa Lapset ry.

Karvonen, Sakari & Salmi, Minna (toim.). Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla Työpaperi 30/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Kelasto, Kelan tilastotietokanta.

Koulutukseen hakeutuminen. Tilastokeskus 13.12.2017.

Koulutuksen keskeyttäminen. Tilastokeskus 17.3.2017.

Köyhät lukiolaiset saavat ilmaiset läppärit – ”Kysyntä ollut vähäistä”. Artikkelit Helsingin Uutiset. 6.8.2016. Ei kirjoittajan nimeä.

Laitinen, Lotta. Onnelliset opintieillä? Lukiolaisten hyvinvointitutkimus 2012. Suomen Lukiolaisten Liitto.

Lapsiperheköyhyyttä on vähennettävä pontevammin. Lapsi- ja perhejärjestöjen kannanotto 9.5.2017. <http://www.vaestoliitto.fi/?x27375=6804543>

Lukiolaiset samassa asemassa muiden opiskelijoiden kanssa. Kelan tiedote 25.4.2017.

Maksuton koulutus on monelle liian kallis. Selvitys toisen asteen opintojen kustannuksista. Laatinut Särkelä, Andreas. Lokakuu 2017. Pelastakaa Lapset ry.

Muistio ministerille oppimateriaalien maksuista. Opetus- ja kulttuuriministeriö 17.8.2017.

S. Mukkila, I. Ilmakunnas, P. Moisio, P. Saikkonen. Perusturvan riittävyys ja köyhyys 2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Suomen sosiaalinen tila 4/2017. 8 sivua. Helsinki 2017. ISBN 978-952-302-938-5 (verkko).

Opiskelijoiden työssäkäynti. Tilastokeskus 17.3.2017.

Suurin osa lukioista vaatii tai suosittelee omaa kannettavaa – katso kuntasi lukion tilanne. 2.9.2014 Yle-uutiset.

Toisen asteen koulutuksen saavutettavuus hieman heikentynyt. Aluehallintoviraston tiedote 15.4.2016.

Vauhkonen, Teemu & Kallio, Johanna & Erola, Jani. Sosiaalisen huono-osaisuuden ylisukupolvisuus Suomessa. Artikkelit. Yhteiskuntapolitiikka 82 (2017):5.

Vastaus valtuustoaloitteeseen koskien toisen asteen koulutusten kustannusten selvittämistä. VD/7810/00.02.00.03/2017. Vantaan sivistystoimen toimiala. Marja Viljamaa, nuoriso- ja aikuiskoulutuksen johtaja va.

Vipunen, Opetushallinnon tilastopalvelu.

Lait, asetukset ja määräykset

Lukiolaki 629/1998

Lukioasetus 810/1998

Valtioneuvoston asetus lukiolaissa tarkoitetun koulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta 942/2014

Nuorisolle tarkoitetun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräys. Opetushallitus OPH-865-2017

Laki ylioppilastutkinnon järjestämisestä 672/2005

Valtioneuvoston asetus ylioppilastutkinnosta 26.8.2005/672

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2014

Terveydenhuoltolaki 1326/2010

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (734/1992

Laki lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkatuesta 48/1997 Asetus lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkatuesta 425/2004

Opintotukilaki 65/1994

Opintotukiasetus 260/1994

Laki toimeentulotuesta 1412/1997

Laki sosiaalisesta luototuksesta 1133/2002

Liitteet

Opintotuki ja muut etuudet toisen asteen opinnoissa

Laatinut vastaava suunnittelija Ilpo Lahtinen, Kela

OPINTOTUKI JA MUUT ETUUDET TOISEN ASTEEN OPINNOISSA

ASUMISMUOTO / IKÄ	Vanhemman luona asuva	Itsenäisesti asuva	
16-vuotias tai nuorempi	Opintoraha: 0 e/kk Opintolaina: 0 e/kk	Opintoraha: 0 e/kk Opintolaina: 0 tai 300 e/kk kun vanhempien tulot alle 61 000 e/v Asumistuki: voi saada, jos on saanut lainatakauksen	Lapsilisän piirissä: 94,88 – 172,69 e/kk/lapsi perheen lapsiluvun mukaan
17-vuotias	Opintoraha: 0 – 97,67 e/kk Opintolaina: 0 tai 300 e/kk opintolaina vain opintorahaa saavalleei opintotukea, jos vanhempien tulot vähintään 61 000 e/v	Opintoraha: 0 – 203,48 e/kk Opintolaina: 0 tai 300 e/kk opintolaina vain opintorahaa saavalleei opintotukea, jos vanhempien tulot vähintään 61 000 e/v Asumistuki: voi saada, jos saa opintotukea	Suurin mahdollinen opintoraha sisältää vähävaraisuuskorotuksen. Sen saa automaattisesti, jos vanhempien tulot enintään 39 000 e/v.
18–19-vuotias	Opintoraha: 0 – 97,67 e/kk ei opintorahaa, jos vanhempien tulot vähintään 61 000 e/v Opintolaina: 650 e/kk opintolaina myös silloin, kun ei saa opintorahaa	Opintoraha: 250,28 e/kk vanhempien tulojen vaikutus poistuu 1.1.2018 alkaen Opintolaina: 650 e/kk Asumistuki: voi saada	Vanhemman luona asuvan suurimpaan mahdolliseen opintorahaan sisältyy vähävaraisuuskorotus.
20-vuotias tai vanhempi	Opintoraha: 81,39 – 183,13 e/kk Opintolaina: 650 e/kk	Opintoraha: 250,28 e/kk Opintolaina: 650 e/kk Asumistuki: voi saada	Vanhemman luona asuvan suurimpaan mahdolliseen opintorahaan sisältyy vähävaraisuuskorotus.
	Harmaa taustaväri: vanhempien tulot pienentävät tukea tai voivat estää sen saamisen.		

Opiskeluun liittyvät erityismenot ja toimeentulotuki

Toisen asteen ensimmäisestä tutkinnosta aiheutuvia erityisiä menoja voi olla mahdollista kattaa täydentävällä toimeentulotuella. Opiskelukustannukset, kuten lukukausimaksut, pääsykoe- ja ylioppilaskirjoitusmaksut sekä opiskeluvälineet, kuuluvat täydentävän toimeentulotuen piiriin, jonka käsittelee kunta. Kun hakija esittää opiskeluun liittyviä kustannuksia Kelalle osoitetussa toimeentulotukihakemuksessa, Kela ratkaisee perustoimeentulotuen ja toimittaa hakemuksen kuntaan, jos asiakas sitä pyytää.

OSA 2 AMMATILLISEN PERUSTUTKINTOKOULUTUKSEN KOULUTUSKUSTANNUKSIA KOSKEVA SELVITYS

1. Selvitystehtävä

Opetus- ja kulttuuriministeriö antoi 9.10.2017 Opetushallitukselle tehtäväksi selvittää lukiosta ja ammatillisesta koulutuksesta aiheutuvia kustannuksia opiskelijoille ja heidän perheilleen (OKM/8/591/2017).

Selvitystehtävän mukaisesti:

Selvitetään ammatillisesta koulutuksesta aiheutuvat kustannukset opiskelijoille ja heidän perheilleen. Selvitettävät kustannukset voivat kohdistua muun muassa oppimateriaaleihin, työvälineisiin ja kansallisten kokeiden opiskelijoille aiheuttamiin kustannuksiin.

Selvitetään edellä mainittuihin kustannuksiin kohdistuvat muutokset.

Arvioidaan edellä mainittujen kustannusten kehittymistä vastaisuudessa. Kustannuskehitykseen voi vaikuttaa esimerkiksi digitaalisten materiaalien käyttöönotto.

Laaditaan arvio sellaisten opiskelijoiden määrää, jolle ammatillisesta koulutuksesta aiheutuvat kustannukset ovat muodostuneet tai voivat muodostua kouluttautumisen esteeksi.

Käydään läpi sellaiset tukijärjestelmät, joiden kautta opiskelijan on tällä hetkellä mahdollista saada tukea, jos koulutuksesta aiheutuvat kustannukset ovat vaarassa muodostua kouluttautumisen esteeksi.

Selvityksen tuli valmistua 15.1.2018 mennessä. Ammatillisen koulutuksen koulutuskustannusselvitys on tehty Opetushallituksen ammatillisen koulutuksen osaston virkatyönä. Selvityksen on tehnyt projektipäällikkö Sanna Laiho ja projektiasiantuntija Sanna Pensonen.

1.1 Selvitystehtävän rajaus ammatillisessa koulutuksessa

Ammatillisia tutkintoja ovat ammatilliset perustutkinnot, ammattitutkinnot ja erikoisammattitutkinnot. Ammatillisen koulutuksen selvityksessä keskitytään selvittämään kustannuksia erityisesti perusopetuksen jälkeen toisen asteen koulutukseen siirtyvien, oppilaitosmuotoista ammatillista perustutkintoa suorittavien alle 20-vuotiaiden osalta (ns. oppilaitosmuotoista ammatillista perustutkintoa suorittavat, pois lukien ammatillista perustutkintoa näyttötutkintona suorittavat). Selvityksessä ei huomioida ammatti- ja erikoisammattitutkintoa suorittavia, eikä myöskään oppisopimuskoulutuksessa olevia. Oppisopimuskoulutus perustuu 15 vuotta täyttäneen opiskelijan ja työnantajan väliseen kirjalliseen määräaikaan työsopimukseen taikka virkasuhteessa tai virkasuhteeseen verrattavassa julkisoikeudellisessa palvelusuhteessa olevan opiskelijan ja työnantajan väliseen kirjalliseen määräaikaan sopimukseen. Oppisopimuskoulutuksessa vuonna 2016 ammatillista perustutkintoa suoritti opetussuunnitelmaperusteisesti 615 opiskelijaa (Tietolähde: Opetushallinnon tilastopalvelu Vipunen), mikä on marginaalinen määrä opetussuunnitelmaperusteisessa oppilaitosmuotoisessa ammatillisessa peruskoulutuksessa kirjoilla olleisiin opiskelijoihin nähden (118 818 opiskelijaa vuoden 2016 tilastointipäivän 20.9. mukaan). Selvityksessä ei myöskään oteta kantaa työvoimakoulutuksessa tai omaehtoisesti työvoimaetuudella opiskelevien kustannuksiin tai etuuksiin. Selvityksessä käytetään kuitenkin selvyden

vuoksi termiä ammatillinen perustutkintokoulutus, jolloin tulee ottaa huomioon edellä mainitut rajaukset kohdejoukkoa tarkasteltaessa.

Selvitys on toteutettu vuoden vaihteessa 2017-2018. Tällöin ammatillisessa koulutuksessa on tapahtunut lainsäädännöllinen muutos ja uusi laki ammatillisesta koulutuksesta on astunut voimaan 1.1.2018. Tämän lainsäädännöllisen siirtymävaiheen vuoksi erityisesti selvityksen tilastotiedoissa on jouduttu käyttämään osin aiemman lainsäädännön aikaisia termejä.

2. Kustannukset

Lain ammatillisesta koulutuksesta (531/2017) 105 §:n 1 momentin mukaan ammatillinen perustutkintokoulutus ja valmentava koulutus ovat opiskelijalle maksuttomia. Opiskelijalla tarkoitetaan henkilöä, joka on otettu suorittamaan laissa tarkoitettua koulutusta ammatillista tutkintoa taikka ammatillisen tutkinnon osaa tai osia. Lain 100 §:n mukaan päätoimisessa perustutkintokoulutuksessa ja valmentavassa koulutuksessa opiskelijalla on oikeus maksuttomaan ateriaan sellaisina päivinä, joina opiskelijan henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma edellyttää opiskelijan läsnäoloa koulutuksen järjestäjän osoittamassa koulutuspaikassa. Lain 103 §:n mukaan koulutuksen järjestäjällä voi olla opiskelijoille tarkoitettu asuntola. Asuminen koulutuksen järjestäjän asuntolassa on opiskelijalle maksutonta. Oppimateriaaleista ja tarvikkeista, jotka koulutuksen päätyttyä jäävät opiskelijalle, voidaan kuitenkin periä maksu.

Lain 101 §:n mukaan erityistä tukea saavalla opiskelijalla on oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin ja erityisiin apuvälineisiin. Lisäksi vaativaa erityistä tukea saavalle opiskelijalle voidaan antaa maksutta oppikirjat, muut koulutarvikkeet ja henkilökohtaiset työvarusteet sekä tarjota majoituksessa olevalle opiskelijalle tarpeelliset viikoittaiset kotimatkat ja täysihoito asuntolassa tai muussa majoituksessa.

Ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa (opetussuunnitelmaperusteinen oppilaitosmuotoinen ammatillinen peruskoulutus) oli kirjoilla yhteensä 118 818 opiskelijaa vuonna 2016 (tilastovuoden 20.9. laskentapäivän tilanteen mukaan, Opetushallinnon tilastopalvelu Vipunen). Nuoret ammattiin opiskelevat ovat opiskelun aloittaessaan yleensä 16-vuotiaita ja perusopetuksen lisäopetuksen käyneet 17-vuotiaita. Pääsääntöisesti ammatillisen perustutkintokoulutuksen uudet opiskelijat ovat alle 20-vuotiaita. Ammatilliseen perustutkintokoulutukseen hakeutumiseen ei ole yläikärajaa.

Ammatillisten perustutkintojen mitoitusperuste on osaamispiste. Ammatillisten perustutkintojen laajuus on 180 osaamispistettä. Tästä voidaan poiketa, jos ammattialaa koskeva sääntely sitä edellyttää. Osaamisperusteisuuden myötä ammatillisessa perustutkinnon suorittamiselle ei ole tavoiteaikaa, mutta yleisimmin ammatillisen perustutkinnon (koko tutkinnon) suorittaneet ovat 19-21-vuotiaita (Opetushallinnon tilastopalvelu Vipunen).

Muuta kuin suomea, saamea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien osuus ammatillisen perustutkintokoulutuksen kirjoilla vuonna 2016 olleista opiskelijoista oli Opetushallinnon tilastopalvelu Vipusen mukaan 9723 opiskelijaa, mikä on reilu 8 prosenttia kaikista kirjoilla olleista opiskelijoista. Tätä selvitystä tehtäessä ei nostettu esiin muun kielisten (maahanmuuttajien) erityiskysymyksiä.

2.1 Oppikirjat, työvälineet ja muut opiskelumateriaalit

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus eräiden oppilailta ja opiskelijoilta perittävien maksujen perusteista annetun opetusministeriön asetuksen muuttamisesta (681/2017) 6 §:n mukaan jos lukiokoulutuksen taikka ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa tarkoitetun perustutkintokoulutuksen tai valmentavan koulutuksen järjestäjä antaa opiskelijalle opiskelun edellyttämiä oppikirjoja tai muita opiskelijan henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitettuja oppimateriaaleja taikka henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitettuja työvälineitä, koneita, laitteita, materiaaleja ja muita tarvikkeita, jotka koulutuksen päätyttyä jäävät opiskelijalle, voi koulutuksen järjestäjä periä niistä maksun enintään todellisten hankinta- tai tuotantokustannusten mukaisesti. Jos opiskelija hankkii mainitut oppimateriaalit ja tarvikkeet muuten, häneltä ei voida periä tässä momentissa tarkoitettuja maksuja. Asetuksen 6 §:n 1 momentin mukaisesti oppimateriaaleihin luetaan myös sähköiset oppimateriaalit. Edellä tarkoitettuina oppimateriaaleina ja tarvikkeina ei pidetä maksuttomaan opetukseen kuuluvia opetuksen järjestämisen edellyttämiä työvälineitä, koneita, laitteita, suojavaatteita, työturvallisuussäännösten edellyttämiä varusteita, opetuksessa käytettäviä koulutuksen järjestäjälle kuuluvia materiaaleja ja tarvikkeita eikä muita vastaavia opetusvälineitä.

Ammatillista perustutkintokoulutuksen ohella myös lukio-opintoja suorittavan opiskelijan osalta voidaan hyödyntää lukiokoulutukseen liittyvää kustannus selvitystä oppimateriaalien osalta soveltuvin osin.

Oppimateriaaleista ja työvälineistä syntyvät kustannukset vaihtelevat koulutusaloittain ja tutkinnoittain. Suomen ammattiin opiskelevien liitto SAKKI ry on toteuttanut vuosina 2015 ja 2017 Amisbarometri-kyselyn yhteistyössä Opiskelun ja Koulutuksen Tutkimussäätiö OTUS:n kanssa. Kyselyyn ovat vastanneet Amisbarometri-sivujen¹ mukaan ammatillista perustutkintoa suorittavat opiskelijat. Kysely on valtakunnallinen ja siihen vastasi 20 840 opiskelijaa vuonna 2015 ja 9 638 opiskelijaa vuonna 2017. Amisbarometrissa on selvitetty muun muassa, kuinka paljon rahaa opiskelijat ovat käyttäneet rahaa opiskelussa tarvittaviin materiaaleihin ja välineisiin yhteensä opintojensa aikana kyselyajankohtaan mennessä. Kyselyssä mainitaan esimerkkeinä kirjat, työkalut, laskimet ja muut välineet. Alle 20-vuotiaiden vastausten perusteella 0-200 euroa opiskelumateriaaleihin ja -välineisiin oli käyttänyt 66 prosenttia vuonna 2015 ja vuonna 2017 vastaava luku oli 57 prosenttia. Vuonna 2015 vastaajista 31 prosenttia oli käyttänyt 200-700 euroa ja vastaavasti vuonna 2017 yhteensä 38 prosenttia. Yli 700 euroa (korkein annettu vastausvaihtoehto) opiskelumateriaaleihin ja välineisiin oli käyttänyt 3 prosenttia vastaajista vuonna 2015 ja vuonna 2017 vastaavasti 5 prosenttia vastaajista. Amisbarometrin vastausten perusteella kustannuksissa voidaan nähdä hienoista kasvua, mikä selittyy yleisellä kustannustason nousulla.

Koulutusaloittain Amisbarometrin tuloksia tarkasteltuna näyttäisi siltä, että alle 20-vuotiaat ovat käyttäneet rahaa opiskelussa tarvittaviin materiaaleihin ja välineisiin seuraavasti:

¹ www.amisbarometri.fi

Lähde: Mukaillen Amisbarometri 2015 -tulokset, www.amisbarometri.fi

Lähde: Mukaillen Amisbarometri 2017 -tulokset, www.amisbarometri.fi

Amisbarometrin 2015 ja 2017 tulosten pohjalta voidaan todeta, että suurimmat alakohtaiset kustannukset olisivat sosiaali-, terveys- ja liikunta-alalla sekä matkailu-, ravitsemis- ja talousalalla.

Ammatillisen koulutuksen oppimateriaalikustannuksia selvitettiin vuonna 2013 oppivelvollisuuden pidentämistä koskevan valmistelun yhteydessä kysymällä ensimmäisen vuoden kustannuksista muutamalta

koulutuksen järjestäjältä. Kaikilla aloilla ei käytetä kirjoja muutoin kuin yhteisten tutkinnon osien ja mahdollisten lukio-opintojen osalta, sillä kirjoissa oleva tieto vanhenee nopeasti etenkin nopeasti kehittyvillä aloilla. Koulutuksen järjestäjien vuonna 2013 toimittamien tietojen mukaan suurin osa välineistä ja oppimateriaaleista hankitaan heti ensimmäisenä vuonna ja niitä hyödynnetään koko opiskelun ajan. Koulutuksen järjestäjien vuonna 2013 esittämän arvion mukaan toisen ja kolmannen vuoden kustannukset ovat arviolta noin puolet tai 2/3 ensimmäisen vuoden kustannuksista.

Tätä selvitystä varten pyydettiin kustannustietoja perustutkinnoittain vastaavasti kuin vuonna 2013 muutamalta koulutuksen järjestäjältä oppimateriaaleihin ja työvälineisiin liittyen. Oppimateriaalien ja työvälineiden kustannusten suuruuteen vaikuttaa koulutusalan ja perustutkinnon ohella muun muassa se, mitä toimintatapoja, oppimisympäristöjä ja oppimateriaaleja (digitaalista tai perinteistä) oppilaitoksissa käytetään. Nämä kustannuksiin vaikuttavat seikat voivat vaihdella hieman myös koulutuksen järjestäjän sisällä, vaikka linjaukset kustannuseriaatteista tehdään voimassa olevien säädösten pohjalta. Joissakin tutkinnoissa voi olla myös opiskelijalle vapaaehtoisia kustannuksia, mikäli opiskelija haluaa tehdä esimerkiksi teknisten harjoitteiden lisäksi vaativampia töitä.

Oppikirjoista syntyviä kustannuksia on vaikea arvioida, koska oppikirjojen tarve ja hinta vaihtelee ala- ja perustutkintokohtaisesti. Opiskelijoiden on myös mahdollista hankkia kirjoja ja muuta oppimateriaalia käytettynä tai lainattuna. Uutenakin hankittavien oppikirjojen hinnat vaihtelevat hankintapaikoittain. Esimerkiksi yhteisten tutkinnonosien opinnoissa käytettävät ruotsin kielen kirjojen kappalehinnat vaihtelevat noin 29,00 euron ja 39,50 euron välillä ja fysiikan ja kemian kirjojen kappalehinnat noin 45 euron ja 58,35 euron välillä.

Edellä oli kuvattu perustutkinto-opiskelijoiden Amisbarometrissa ilmoittamia kustannuksia oppimateriaalien ja välineiden osalta. Suurimmat oppimateriaali- ja työvälinekustannukset näyttäisivät olevan sosiaali-, terveys- ja liikunta-alalla sekä matkailu-, ravitsemis- ja talousalalla. Humanistisella ja kasvatusalalla kustannuksia näyttäisi syntyvän opiskelijoille vähiten. Seuraavassa taulukossa esitetään tätä selvitystä varten tehtyyn kyselyyn vastanneiden koulutuksen järjestäjien ilmoittamia kustannustietoja/opiskelija perustutkinnoittain koko opiskelun ajalta. Humanistisen ja kasvatusalalan tutkintojen osalta otannassa olleilla koulutuksen järjestäjillä ei ollut kyseisen koulutusalan opiskelijoita.

Esimerkkejä kustannuksista perustutkinnoittain:

Koulutusala	Perustutkinto	Kustannuksia syntyy esimerkiksi	Opiskeluajan kustannukset keskimäärin/opiskelija (euroa)
Kulttuuriala	Käsi- ja taideteollisuusalan perustutkinto	Oppikirjat, materiaalit, opiskelutarvikkeet, ensiapukortti, työturvallisuus- ym. kortit, henkilökohtaiset suojaimet	300
Kulttuuriala	Kuvallisen ilmaisun perustutkinto	Oppikirjat	100
Luonnontieteiden ala	Tieto- ja viestintäteknikan perustutkinto	Oppikirjat ja opiskelumateriaalit, tietokone	439

Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon ala	Liiketalouden perustutkinto	Oppikirjat, kannettava tietokone, hygieniapassi, opiskelutarvikkeet, ny-rekisteröintimaksu	415
Tekniikan ja liikenteen ala	Autoalan perustutkinto	Oppikirjat, sähköinen opiskelumateriaali, ensiapukortti, tilityökortti, laskin	328
Tekniikan ja liikenteen ala	Kone- ja metallialan perustutkinto	Oppikirjat, henkilökohtaiset työkalut, tilityökortti, työturvallisuuskortti, ensiapukortti	246
Luonnonvara- ja ympäristöala	Maatalousalan perustutkinto	Ensiapukortti, työturvallisuus- ym. kortit, opiskelutarvikkeet	125
Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala	Hiusalan perustutkinto	Hiusalan kirjat, harjoituspäät, työasut, työkengät, henkilökohtaiset työvälineet	780
Sosiaali-, terveys ja liikunta-ala	Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto	Oppikirjat, työvaatetus, työkengät, ensiapukortti, hygieniapassi	363
Matkailu-, ravitsemis- ja talousala	Hotelli-, ravintola- ja cateringalan perustutkinto	kokinhattu, työkengät, kirjat, alkoholipassitodistus, hygieniapassi, pientyövälinepaketti, henkilökohtaiset työvälineet	446

2.2 Digitaaliset oppimateriaalit

Digitalisaatioon liittyvä kehitys nähdään ammatillisessa koulutuksessa pääsääntöisesti positiivisena. Käytännön linjaukset ja toteutukset vaihtelevat kuitenkin koulutuksen järjestäjien ja eri alojen kesken. Esimerkiksi autoalalla on hyvin voimakkaasti lähdetty käyttämään monipuolisesti digitaalista oppimateriaalia kirjojen asemasta. Digitaalisen materiaalin hyötynä on, että se on ajantasaista ja nopeasti päivittyvää. Myös muilla aloilla digitaalinen materiaali on kovaa vauhtia lisääntymässä. BYOD (bring your own device) -

periaatetta hyödynnetään, mutta opiskelijoiden on myös mahdollista hyödyntää oppilaitoksen laitteita opiskeluun ja harjoitusten tekemiseen.

Opetushallituksen toimeksiannosta on valmistumassa selvitys digitalisaatiosta ammatillisessa koulutuksessa. Alustavien tulosten perusteella digitaalisten menetelmien ja ratkaisujen hyödyntämisessä on havaittavissa selkeitä alakohtaisia eroja. Opettajat voivat edelleen päättää pitkälti itsenäisesti, mitä materiaalia he haluavat opetuksessaan käyttää. Opetus- ja ohjaushenkilöstön asenteet ja osaaminen vaikuttavat merkittävästi uusien menetelmien käyttöönottoon (Koramo, Brauer, Jauhola 2018).

2.3 Erityistä tukea saavat opiskelijat

Lain ammatillisesta koulutuksesta (531/2017) 101 §:n mukaan erityistä tukea saavalla opiskelijalla on oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin ja erityisiin apuvälineisiin. Lisäksi 65 §:ssä tarkoitettua vaativaa erityistä tukea saavalle opiskelijalle voidaan antaa maksutta oppikirjat, muut koulutarvikkeet ja henkilökohtaiset työvarusteet sekä tarjota majoituksessa olevalle opiskelijalle tarpeelliset viikoittaiset kotimatkat ja täysihoito asuntolassa tai muussa majoituksessa.

2.4 Tutkintomaksut ja arvosanan korottaminen

Lain ammatillisesta koulutuksesta (581/2017) 105 §:n mukaan laissa tarkoitettu ammatillinen perustutkintokoulutus ja valmentava koulutus ovat opiskelijalle maksuttomia. Lisäksi opiskelijaksi ottamisessa käytettävät pääsy- ja soveltuvuuskokeet ovat hakijalle maksuttomia. Lain 105 §:n 4 momentin mukaan henkilöltä voidaan periä maksu hyväksytyin arvosanan korottamisesta, jos hän haluaa korottaa 57 §:ssä tarkoitettuun tutkinnon suorittamisesta annettuun todistukseen tai 58 §:ssä tarkoitettuun valmentavan koulutuksen suorittamisesta annettuun todistuksen merkittävää arvosanaa. Koulutuksen järjestäjällä on harkintansa mukaan mahdollisuus jättää 2 ja 4 momentissa tarkoitettu maksu perimättä tai alentaa sitä opiskelijan vähävaraisuuden perusteella.

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus eräiden oppilailta ja opiskelijoilta perittävien maksujen perusteista annetun opetusministeriön asetuksen muuttamisesta (681/2017) 5 § mukaan

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 57 §:ssä tarkoitettujen tutkintotodistuksen tai 58 §:ssä tarkoitettujen valmentavan koulutuksen suorittamisesta annetun todistuksen arvosanan korottamisesta voidaan periä enintään 150 euron suuruinen maksu. Maksun määrä on arvioitu kohtuulliseksi siten, ettei se muodosta opiskelijalle estettä arvosanan korottamiselle. Maksun periminen on säännöksen sanamuodon perusteella vapaaehtoista.

Lukiolain (629/1998) 18a §:n nojalla ammatillista tutkintoa suorittava opiskelija voi osallistua ylioppilastutkintoon ollessaan vielä opiskelijana asianomaisessa perustutkintokoulutuksessa. Opiskelija voi osallistua tutkintoon aikaisintaan suoritettuaan vähintään 90 osaamispistettä vastaavan osaamisen. Ylioppilastutkinnon suorittamiseen liittyvistä maksuista on kerrottu lukiokoulutuksen selvitysosassa.

2.5 Terveyspalveluiden maksullisuus

Sosiaali- ja terveyshuollon asiakasmaksuista säädetyn lain (734/1992) mukaan lukio-opiskelijalle ja ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoiden opiskeluterveydenhuollossa järjestetyt perusterveydenhuollon palvelut, hoitoon kuuluvat aineet ja pitkäaikaisen sairauden hoitoon tarkoitettut

hoitotarvikkeet sekä opiskeluterveydenhuollon määräaikaisten terveystarkastukset ovat maksuttomia. Maksuja saa kuitenkin periä 18 vuotta täyttäneille annetuista avosairaanhoidon ja suun terveydenhuollon palveluista.

Terveydenhuoltolain (1326/2010) 17§:n mukaan kunnan perusterveydenhuollon on järjestettävä opiskeluterveydenhuollon palvelut alueellaan sijaitsevien lukioiden, ammatillista koulutusta antavien oppilaitosten sekä korkeakoulujen opiskelijoille heidän kotipaikastaan riippumatta.

Laki terveydenhuoltolain 17 §:n muuttamisesta (551/2017) mukaan opiskeluterveydenhuoltoon kuuluu myös opiskelijan muun kuin oppisopimukseen perustuvan työpaikalla järjestettävän koulutuksen ja työharjoittelun aikainen terveydenhuolto. Opiskeluterveydenhuolto on osa oppilas- ja opiskelijahuoltolain sekä ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (531/2017) 99 §:n 3 momentin mukaista opiskelijahuoltoa. Opiskeluterveydenhuollon palveluista on kerrottu yksityiskohtaisemmin toisen asteen osalta lukiokoulutusta koskevan osan luvussa 1.5 Terveyspalveluiden maksullisuus.

3. Tuet

3.1 Koulumatkatuki

Ammatilliseen perustutkintoon johtavassa koulutuksessa opiskeleva opiskelija maksaa itse koulumatkasta aiheutuvat kustannukset. Koulumatkoihin on kuitenkin mahdollista saada tukea lainsäädännön asettamin edellytyksin, jos opiskelijalla on pitkä koulumatka ja merkittävät matkakustannukset. Koulumatkatukitoimintaa säätelevät laki lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkatuesta (48/1997 muutoksineen) ja asetus lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkatuesta (425/2004). Koulumatkatukea alettiin maksaa 1.7.1997. Oikeus koulumatkatukeen ei riipu tuen hakijan iästä, tuloista eikä koulumenestyksestä. Tuki on veroton etuus. Koulumatkatuesta ja sen myöntämisen yleisistä edellytyksistä on kirjoitettu tarkemmin toisen asteen osalta lukiokoulutusta koskevan osan luvussa 2.1 Koulumatkatuki.

3.2 Opintotuki

Opintotukilain (65/1994) 7 §:n mukaan muissa opinnoissa kuin korkeakoulututkintoon johtavissa opinnoissa opintotukea myönnetään päätoimisten opintojen ajaksi. Ammatilliset opinnot ovat päätoimisia, kun opintojen laajuus on keskimäärin vähintään kolme opintoviikkoa tai 4,5 osaamispistettä opiskelukuukautta kohti. Kun opintojen laajuutta ei ole mitoitettu opintoviikkoina eikä osaamispisteinä, edellytetään opetus- tai koulutusohjelman mukaiseen opetukseen tai opintoihin kuuluvaan harjoitteluun osallistumista keskimäärin vähintään 25 viikkotuntia. Työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus on kuitenkin aina päätoimista. Muussa oppilaitoksessa säännönmukaisen opiskeluaajan päätyttyä opintotukea voidaan myöntää enintään 12 kuukauden ajalle. Säännönmukaisella opiskeluaajalla tarkoitetaan ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa enintään neljää vuotta ja muissa opinnoissa opinnoille säädettyä pidentämätöntä opiskelu- tai suoritusaikaa taikka opetussuunnitelman tai opetusohjelman mukaista suoritusaikaa, jos suoritusajasta ei säädetä laissa.

Opintotuen myöntämisperusteita ovat oppilaitokseen hyväksyminen, päätoiminen opiskelu, opinnoissa edistyminen ja taloudellisen tuen tarve. Opintotukea on mahdollista saada 17 ikävuodesta lähtien ja sitä ennen toisen asteen opiskelijat ovat lapsilisan piirissä. Opintotuesta ja sen myöntämisen edellytyksistä on kirjoitettu tarkemmin toisen asteen osalta lukiokoulutusta koskevan osan luvussa 2.2 Opintotuki. Selvityksen

liitteenä on kooste opintotuista, jonka on laatinut Kelan vastaava suunnittelija Ilpo Lahtinen.

3.3 Opintoraha ja opintolainan valtioneuvosto

Opintotuki koostuu opintorahasta ja mahdollisesta opintolainan valtioneuvostokautesta. Opintorahan määrään vaikuttaa taloudellisen tilanteen lisäksi opiskelijan ikä, asumismuoto ja siviilisääty.

Kelan tilastotietokannan mukaan ammatillisten oppilaitosten 16-19-vuotiaista yhteensä 39 246 opiskelijaa sai opintorahaa lukuvuonna 2016-2017. Kelan tietokanta ei erittele ammatillisen koulutuksen eri järjestämissuotoja, joten tilastoissa on mukana kaikki ammatilliset oppilaitokset. Kun opintorahan saajien määrään lasketaan mukaan myös opintolainan valtioneuvostokautesta sekä asumislisää saaneet, niin lukumäärä on 2250 suurempi, eli 41 496 opiskelijaa lukuvuonna 2016-2017. Keskimääräinen opintotuen määrä lukuvuonna 2016-2017 oli 2 386,52 euroa/saaja vuodessa, mikä vastaa laskennallisesti kalenterikuukausina laskettuna noin 199 euroa kuussa. Tässä luvussa on mukana vielä asumislisä. Asumislisää ei enää makseta 31.7.2017 jälkeen osana opintotukea, vaan Manner-Suomessa vuokralla asuvat opiskelijat ovat voineet saada yleistä asumistukea 1.8.2017 alkaen. Opintorahan suuruutta tarkastellaan lukiokoulutusta koskevan osan luvussa 2.2 Opintotuki alaluvussa.

Opintorahaa saavan ammatillisen perustutkinto-opiskelijan on myös mahdollista hakea ja saada opintolainan valtioneuvostokaus. Tietyissä tilanteissa takaus voidaan myöntää myös ilman opintorahaa. Kelan tilastotietokannan mukaan lukuvuonna 2016-2017 ammatillisen koulutuksen 16-19-vuotiaista 13 160 oli opintovelallisia. Keskimääräinen lainamäärä heillä oli 3 877 euroa. Opintolainan valtioneuvostokautuksen myöntämisperiaatteista toisen asteen opiskelijoiden osalta on kirjoitettu tarkemmin lukiokoulutusta koskevan osan luvussa 2.2 Opintotuki alaluvussa.

3.4 Yleinen asumistuki

Ammatilliseen perustutkintokoulutukseen hakeutuvan nuoren on toisinaan hakeuduttava koulutukseen toiselle paikkakunnalle. Opiskelijat siirtyivät yleisen asumistuen piiriin 1.8.2017 alkaen. Asumistukea voidaan maksaa Suomessa sijaitsevan vakinaisen vuokra-asunnon, asumisoikeusasunnon, osaomistusasunnon tai omistusasunnon asumismenoihin. Asuntolassa asuminen on ammattiin opiskelevalle maksutonta, joten siihen ei ole mahdollista hakea yleistä asumistukea. Opiskelijat voivat saada yleistä asumistukea samoin ehdoin kuin muutkin. Tukea myönnettäessä ei huomioida opiskelukuukausia tai opintotuen enimmäisaikoja. Tarkemmin asumistuesta ja sen myöntämisedellytyksistä kirjoitetaan toisen asteen osalta lukiokoulutusta koskevan osan luvussa 2.3 Yleinen asumistuki.

3.5. Toimeentulotuki

Opiskelusta aiheutuvia erityisiä menoja voi olla mahdollista kattaa täydentävällä toimeentulotuella, jonka myöntää kunta. Tämä koskee siis toimeentulotuen varassa olevia lapsiperheitä. Perustoimeentulotuen myöntää Kela. Myös (täysi-ikäinen) opiskelija voi hakea toimeentulotukea. Toimeentulotuki on viimesijainen etuus ja opiskelija voi hakea perustoimeentulotukea, jos opintotuki ja muut tulot ja varat eivät riitä välttämättömiin menoihin. Sosiaalista luototusta myönnetään opiskelijalle vain poikkeustapauksissa. Toimeentulotuen myöntämisen edellytyksistä, täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta sekä sosiaalisesta luototuksesta on kirjoitettu tarkemmin toisen asteen osalta lukiokoulutusta koskevan osan luvussa 2.4 Toimeentulotuki ja sen alaluvussa.

3.6 Työssäkäynti opiskelun ohessa

Osa ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoista käy opintojensa ohella myös töissä taloudellisen toimeentulon takaamiseksi. Tietoa opiskelijoiden työssäkäynnistä on selvitetty muun muassa opiskelijajärjestöjen teettämässä opiskelijakyselyissä. SAKKI ry:n ja Opiskelun ja Koulutuksen Tutkimussäätiön OTUS:n yhteistyössä toteuttamassa Amisbarometrissa selvitettiin, kuinka moni opiskelijoista on tehnyt töitä iltapäivisin, iltaisin ja viikonloppuisin kuluvan lukukauden aikana. Vuoden 2015 Amisbarometrissa 77 prosenttia opiskelijoista vastasi, etteivät he ole tehneet töitä opiskelujen ohella ja vuonna 2017 tämä luku oli 74 prosenttia. Ammatillisten perustutkinto-opiskelijoiden työssäkäynti opintojen ohessa on hivenen kasvanut.

Opiskelijoiden työssäkäyntiä voi tarkastella Amisbarometrin tulosten valossa myös koulutusaloittain. Tuloksista selviää, että eniten ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoita työskentelee iltapäivisin, iltaisin sekä viikonloppuisin lukukauden aikana sosiaali-, terveys- ja liikunta-alalla. Koulutusalan opiskelijoista 32 prosenttia opiskelijoista kertoo työskennelleensä lukukauden aikana opintojen ohella vuonna 2015 ja vuonna 2017 luku nousi 33 prosenttiin. Opintojen ohella töissä käy suhteellisen paljon myös luonnonvara- ja ympäristöalan (vuosina 2015 ja 2017 31%) sekä matkailu-, ravitsemis- ja talousalan opiskelijoita (vuonna 2015 24 % ja vuonna 2017 28 %). Osin työssäkäynnin suosiota ja määrän kasvua näillä aloilla voinee selittää sesonkiluontoisuudella, jolloin opiskelijalle soveltuvaa osa-aikaista työtä on enemmän tarjolla.

Suomen Opiskelija-Allianssin Osku ry:n toteuttamassa tutkimuksessa "AMIS 2016 -tutkimus: elämää ammatillisten opiskelijoiden silmin" kysyttiin, kuinka moni ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoista työskenteli opintojen ohella. Vastaajista 80 prosenttia kertoi, ettei työskentele opintojen ohella. Tähän kysymykseen vastanneista opiskelijoista 57 prosenttia oli 15-17 vuotiaita.

4. Kustannuksiin kohdistuvat muutokset

4.1 Todistuksessa annetun arvosanan korottaminen

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus eräiden oppilailta ja opiskelijoilta perittävien maksujen perusteista annetun opetusministeriön asetuksen muuttamisesta (681/2017) 5 § mukaan

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 57 §:ssä tarkoitetun tutkintotodistuksen tai 58 §:ssä tarkoitetun valmentavan koulutuksen suorittamisesta annetun todistuksen arvosanan korottamisesta voidaan periä enintään 150 euron suuruinen maksu. Maksun määrä on arvioitu kohtuulliseksi siten, ettei se muodosta opiskelijalle estettä arvosanan korottamiselle. Maksun periminen on säännöksen sanamuodon perusteella vapaaehtoista.

4.2 Digitaaliset materiaalit

Ammatillisen koulutuksen digitalisaation nykytilanne koulutuspalveluissa -selvityksen mukaan koulutuspalveluiden digitalisoinnilla voidaan koulutuksen järjestäjien mukaan saavuttaa joustavampia toimintatapoja, saada aikaan kustannussäästöjä sekä parantaa opiskelumotivaatiota. Digitaalista koulutusmateriaalia hyödynnetään melko paljon ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa (Lampelto 2015). Digitalisaatio on jo osittain laskenut oppimateriaalikustannuksia esimerkiksi erään koulutuksen järjestäjän käytössä olevan digitaalisen oppimateriaalin lisenssikustannus vuodessa/opiskelija on 40 euroa,

mikä on edullisempi kuin vastaava kirjamateriaali. Lainsäädäntö ei tällä hetkellä ota kantaa digitaalisen materiaalin lisenssimaksuihin ja niistä aiheutuviin kustannuksiin.

5. Kustannukset kouluttautumisen esteenä

Opetus- ja kulttuuriministeriön antaman selvitystyön yhtenä tehtävänä oli laatia arvio sellaisten opiskelijoiden määrästä, joille toisen asteen koulutuksesta aiheutuvat kustannukset ovat muodostuneet tai voivat muodostua kouluttautumisen esteeksi. Tämän selvityksen luvussa 2.1 on käyty läpi koulutukseen liittyviä ala- ja perustutkintokohtaisia kustannuksia ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa. Näiden välittömästi koulutukseen liittyvien kustannusten osalta voidaan todeta, että kustannukset liikkuvat koko opiskeluajalta pikemminkin sadoissa kuin tuhansissa euroissa/opiskelija. Tässä yhteydessä asiaa tulisi tarkastella myös opiskelijoiden taloudenhallinnan näkökulmasta.

Amisbarometrissa on tarkasteltu vuosina 2015 ja 2017, miten opiskelijat kokivat rahojensa riittäneen kyselyä edeltäneen kevätlukukauden aikana. Vuonna 2015 ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoista 75 prosenttia vastasi, että rahaa on riittävästi tai juuri ja juuri riittävästi. Vuonna 2017 tämä prosenttiluku kasvoi 78:een. Vastaajista 18 prosenttia vuoden 2015 kyselyssä ilmoitti, että on joutunut tinkimään menoistaan. Vastaava luku vuonna 2017 oli 15 prosenttia. Vastaajista 8 prosenttia opiskelijoista koki vuonna 2015, että raha-asiat tuottivat jatkuvasti hankaluuksia ja vuonna 2017 vastaava prosenttiluku oli 7. Raha-asioiden tilanne on pysynyt Amisbarometrin vastausten perusteella vuosina 2015 ja 2017 jokseenkin samanlaisena.

Koulutusaloittain tarkasteltuna vuoden 2015 Amisbarometrissa opiskelijoiden vastaukset rahojen riittävydestä kuluneen kevätlukukauden vaihtelevat 40-58 prosentin välillä. Humanistisen ja kasvatusalan opiskelijoista vain 40 prosenttia koki rahojensa riittäneen. Luonnonvara- ja ympäristöalan opiskelijoista 58 prosenttia koki, että heillä on riittävästi rahaa käytössään.

Vuoden 2017 Amisbarometrissa opiskelijat kokivat rahojensa riittäneen kuluneen kevätlukukauden aikana paremmin kuin vuonna 2015: koulutusaloittaiset prosenttiluvut nousivat 45-68 prosentin välille. Myös vuonna 2017 humanistisen ja kasvatusalan opiskelijat kokivat rahojen riittävän vähiten (45%) verrattuna muihin koulutusaloihin. 31 prosenttia humanistisen ja kasvatusalan opiskelijoista koki kyselyä edeltäneen kevätlukukauden aikana, että raha-asiat tuottivat heille jatkuvasti hankaluuksia tai että he joutuivat tinkimään menoistaan. Muilla koulutusaloilla nämä prosenttiosuudet vaihtelivat 13-23 välillä ja vähiten hankaluuksia raha-asioissa oli kyselyn vastausten perusteella luonnontieteiden alan opiskelijoilla. Heistä 13 prosenttia joutui tinkimään menoistaan tai raha-asiat tuottivat jatkuvasti ongelmia. Luonnontieteiden koulutusalan opiskelijoiden rahojen riittävyys kevätlukukauden aikana oli parhain kaikista koulutusaloista vuonna 2017. Luonnontieteiden alan opiskelijoista 87 prosenttia koki rahojensa riittäneen tai juuri ja juuri riittäneen kuluneen kevätlukukauden aikana. Muutosta vuoteen 2015 on 8 prosenttiyksikköä, vuonna 2015 vastaava luku oli 79 prosenttia.

Kelan tilastotietokannan mukaan opintovelallisia ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevia 16-19-vuotiaita oli lukuvuonna 2016-2017 yhteensä 13 160. Tämä on 11 prosenttia kaikista kirjoilla olleista opetussuunnitelmaperusteisessa oppilaitosmuotoisessa ammatillisessa peruskoulutuksessa opiskelevista (118 818 opiskelijaa vuoden 2016 laskentapäivän 20.9. mukaan, Opetushallinnon tilastotietokanta Vipunen).

5.1 Kustannukset keskeyttämisen syynä

Opetushallituksen valmistumassa olevassa Ammatillisen koulutuksen läpäisyn määrällisessä seurannassa lukuvuodelta 2016-2017 on nähtävissä, että opiskelijoiden eroprosentit ovat kasvaneet kaikilla koulutusaloilla verrattuna edelliseen seurantaan lukuvuodelta 2013-2014. Eroprosentit ovat kasvaneet määrällisesti eniten humanistisella ja kasvatusaloilla (12,5 %) sekä matkailu-, ravitsemis- ja talousaloilla (15,1

%) ja vähiten luonnonvara- ja ympäristöaloilla (10,1 %). Valmistumassa olevan selvityksen tietoa opiskelijoiden eroamisesta voidaan peilata Amisbarometriin ja kysymyksiin opiskelijoiden rahan käytöstä ja omien rahojen riittävydestä. Valmistumassa olevan läpäisyn määrällisen seurannan perusteella ja Amisbarometrin tuloksissa on nähtävissä, että humanistisen ja kasvatusalan opiskelijoiden eroaminen on kasvanut verrattuna muihin koulutusaloihin ja heillä näyttäisi edellä mainittujen tulosten ja kyselyn vastausten perusteella olevan myös muita opiskelijoita enemmän haasteita rahan riittävyyden kanssa.

Ammatillisen koulutuksen läpäisyn määrällisen seurannan selvityksen mukaan suurin syy opiskelijoiden eroamisen taustalla oli henkilökohtaiset syyt (29 %). Tietoa voidaan verrata Amisbarometrin tuloksiin (2015 ja 2017). Barometrissa opiskelijat, jotka olivat harkinneet keskeyttämistä, määrittivät myös taustalla olevia syitä. Näistä kolme tärkeintä syytä olivat vuonna 2015 seuraavat: ”nykyinen opintoala ei kiinnosta”, ”opiskelu ei kiinnosta” sekä ”oppimisvaikeudet”. Vuonna 2017 tärkeimmät syyt olivat ”nykyinen opintoala ei kiinnosta”, ”opiskelu ei kiinnosta” sekä ”en koe oloani hyväksi opiskeluryhmässäni”. Rahahuolet nousivat Amisbarometrin tuloksissa seitsemänneksi tärkeimmäksi syyksi vuosina 2015 (12 % vastanneista) ja 2017 (8 % vastanneista).

Ammatillisen koulutuksen läpäisyn määrällisen seurannan selvityksen tietojen perusteella opiskelijoiden eroamiseen vaikuttavat syyt ovat moninaiset. Edellä on käynyt ilmi, että suurimpana syynä eroamisen hetkellä ovat henkilökohtaiset syyt. Läpäisyn määrällisessä seurannassa lukuvuonna 2016-2017 henkilökohtaiset syyt pitivät sisällään oppimisvaikeudet, opiskelijan motivaation puutteen, muuttamisen toiselle paikkakunnalle, armeijan, perhevapaan, taloudelliset ja terveydelliset syyt sekä koulutuksen järjestämiseen ja opiskeluun liittyvät syyt (esimerkiksi väärä tai vaikea ala). Syy opiskelijan eroamisen taustalla vaihtelee. Esimerkiksi nykyisissä opiskelijahallintojärjestelmissä opiskelijan siirtyminen oppilaitoksen sisällä tai siirtyminen muuhun koulutukseen näkyy usein eroamisena. Pelkästään määrällisen tiedon tarkastelemisella ei päästä käsiksi eropäätöksen taustalla vaikuttaviin laadullisiin tekijöihin.

Tätä selvitystä varten tarkasteltiin yksityiskohtaisemmin ammatillisen koulutuksen läpäisyn määrällisessä seurannassa esille nousseita henkilökohtaisia eron syitä. Määrällisen seurannan tiedonkeruuseen saatiin vastaukset yhteensä 53:lta otantaan valituista koulutuksen järjestäjistä. Yhdeksän koulutuksen järjestäjän toimittamista tiedoista voitiin poimia erikseen henkilökohtaisten syiden sisällä ollut määritelmä ”taloudelliset syyt”. Näiden yhdeksän koulutuksen järjestäjän kirjoilla oli lukuvuonna 2016-2017 yhteensä 26 464 opiskelijaa, joista 2700 oli eronnut tarkastelujaksolla 20.6.2016-20.6.2017. Tässä tarkemmassa tarkastelussa ensisijainen, opiskelijahallintojärjestelmään kirjattu eron syy ”taloudelliset syyt” oli 60 opiskelijalla, mikä vastaa 2,2 prosenttia koulutuksen järjestäjien eronneista opiskelijoista ja 0,2 prosenttia kokonaisopiskelijamäärästä. Tämän otoksen perusteella taloudelliset syyt eivät näyttäyty merkityksellisiltä koulutuksesta eroamisen tai kouluttautumisen esteinä.

6. Yhteenveto

Ammatillisen perustutkintokoulutuksen opiskelijoille syntyy kustannuksia koulutuksen aikana paitsi välittömästi koulutukseen liittyvistä hankinnoista myös asumiseen ja muun elämisen järjestämiseen liittyvistä menoista. Välittömästi koulutukseen liittyviä kustannuksia syntyy esimerkiksi opiskelua varten hankittavista, henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitetuista ja opiskelun edellyttämistä oppikirjoista, materiaaleista, työvälineistä, koneista ja laitteista sekä muista tarvikkeista, jotka koulutuksen päätyttyä jäävät opiskelijalle. Näistä koulutuksen järjestäjä voi periä maksun enintään todellisten hankinta- tai tuotantokustannusten mukaisesti. Opiskelijoiden on mahdollista myös hankkia itse tarvittavat välineet ja materiaalit. Kustannukset vaihtelevat ala- ja perustutkintokohtaisesti, mutta ovat pääsääntöisesti joitakin satoja euroja ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa. Kustannusten suuruuteen vaikuttaa myös se,

hankkiiko opiskelija käytettyjä materiaaleja vai kokonaan uusia. Monet opiskelijan hankittaviksi tulevista välineistä ovat pitkäikäisiä ja hyödynnettävissä monipuolisesti koulutuksen jälkeenkin ammattia harjoitettaessa.

Ammatillisen perustutkintokoulutuksen kustannuksissa ei ole tätä selvitystä varten kerättyjen ala- ja tutkintokohtaisten kustannustietojen perusteella nähtävissä merkittävää kasvua verrattuna vuonna 2013 toimitettuihin tietoihin. Ammatillisen koulutuksen lainsäädännön uudistaminen (Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017) tai asetus eräiden oppilailta ja opiskelijoilta perittävien maksujen perusteista annetun asetuksen muuttamisesta (681/2017) eivät ole muuttaneet aiemmin voimassa olleen lainsäädännön mukaista tilannetta koskien oppimateriaalien maksullisuutta tai maksuttomuutta ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa. Opiskelijoille välittömästi syntyvät kustannukset oppimateriaaleista ja työvälineistä ovat digitalisoitumisen myötä hienoisessa laskussa.

Ammatillisen perustutkinto-opiskelijan on mahdollista saada 17 vuotta täytettyään opintotukea taloutensa kohentamiseksi. Keskimääräinen opintotuki ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevilla 16-19-vuotiailla opiskelijoilla on Kelan tilastotietokannan mukaan laskennallisesti 199 euroa kuukaudessa, tosin esitetystä luvusta on mukana vielä asumislisä, joka muuttui yleiseksi asumistueksi 1.8.2017 alkaen. Toimeentulotuki on opiskelijan viimesijainen tuki. Amisbarometrin 2017 mukaan seitsemän prosenttia kyselyyn vastanneista opiskelijoista koki, että raha-asiat tuottavat heille jatkuvasti hankaluuksia. Ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa opiskelevien rahojen riittävydessä näyttäisi olevan myös koulutusaloittaisia eroja. Opiskeluun liittyviä kustannuksia ja niistä selviytymistä tulisi tarkastella myös opiskelijoiden talousosaamisen ja taloudenhallinnan näkökulmasta. Ammatillisen koulutuksen reformin myötä uudistetuissa yhteisissä tutkinnon osissa on otettu huomioon opiskelijan oman talouden suunnittelutaitojen kehittäminen.

Täsmällistä määrällistä arviota niistä opiskelijoista, joille koulutuksesta aiheutuvat kustannukset muodostuvat tai ovat muodostumassa esteeksi on hankalaa esittää. Joitakin viitteitä antaa se, että opintovelallisia oli 11 prosenttia ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista 16-19-vuotiaista nuorista lukuvuonna 2016-2017. Lisäksi läpäisyn määrällisen seurannan tiedonkeruun pohjalta 0,2 prosenttia tarkempaa luokittelua käyttäneiden koulutuksen järjestäjien opiskelijoista on esittänyt ensisijaiseksi koulutuksesta eroamisen syyksi taloudelliset syyt. Tiedoista ei kuitenkaan selviä se, onko kyseessä koulutuksesta välittömästi syntyvistä kustannuksista johtuva taloudellinen tilanne, vai onko kyse esimerkiksi perheen yleisestä taloudellisesta tilanteesta tai taloudenhallinnan ongelmista. Läpäisyn määrällisen seurannan selvityksen perusteella opiskelijan eron syy on useimmiten henkilökohtainen. Pelkästään määrällisen tiedon perustella ei kuitenkaan saada tarkkaa kuvaa eron syihin vaikuttavista tekijöistä ja opiskelijan ero voi olla useiden tekijöiden summa. Tämän selvityksen tekoon käytettävissä olleen ajan puitteissa ja saatavilla olleen tietopohjan perusteella ei ole ollut mahdollista selvittää tätä kysymystä tarkemmin.

Lähteet

Lampelto, Pekka. (2015). Ammatillisen koulutuksen digitalisaation nykytilanne koulutuspalveluissa. AMKE ry:n jäsenkyselyn yhteenvetoraportti. Ammattiosaamisen kehittämissyhdystys AMKE ry.

Lehtikangas, Annukka. (2016). Amis 2016 -tutkimus: Elämää ammatillisten opiskelijoiden silmin. Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry.

Muistio ministerille oppimateriaalien maksuista. Opetus- ja kulttuuriministeriö 17.8.2017.

Ruhalampi, Sanna & Kentta, Virve. (2017). Ammatillisen koulutuksen digitalisaatio ja työelämäyhteistyö: ”Opeilta ja ohjaajilta löytyy intoa uusille poluille”, Verkkojulkaisu Raportit ja selvitykset 2017:18, Opetushallitus.

Valmistelussa olevat selvitykset, joita on hyödynnetty:

Koramo, Marika et al. (2018). Digitalisaatio ammatillisessa koulutuksessa.

Penonen, Sanna & Ågren, Susanna. (2018). Ammatillisen koulutuksen läpäisyn määrällisen seurannan selvitys lukuvuodelta 2016-2017.

Lait ja asetukset

Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017

Laki lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkatuesta 48/1997

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 734/1992

Terveydenhuoltolaki 1326/2010

Laki terveydenhuoltolain 17 §:n muuttamisesta 551/2017

Lukiolaki 629/1998

Opintotukilaki 65/1994

Asetus lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkatuesta 425/2004

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus eräiden oppilailta ja opiskelijoilta perittävien maksujen perusteista annetun opetusministeriön asetuksen muuttamisesta 681/2017

Sähköiset lähteet (verkkosivut)

Amisbarometri 2017 ja 2015. Saatavilla [www-muodossa amisbarometri.fi/aineisto](http://www.muodossa.amisbarometri.fi/aineisto). Viitattu 9.1.2018.

Opetushallinnon tilastopalvelu Vipunen. Saatavilla [www-muodossa vipunen.fi](http://www.muodossa.vipunen.fi). Viitattu 4.1.2018.

Kelasto, Kelan tilastotietokanta. Saatavilla [www-muodossa kela.fi/kelasto](http://www.muodossa.kela.fi/kelasto). Viitattu 5.1.2018.

Liitteet

Opintotuki ja muut etuudet toisen asteen opinnoissa

Laatinut vastaava suunnittelija Ilpo Lahtinen, Kela

OPINTOTUKI JA MUUT ETUUDET TOISEN ASTEEN OPINNOISSA

ASUMISMUOTO / IKÄ	Vanhemman luona asuva	Itsenäisesti asuva	
16-vuotias tai nuorempi	Opintoraha: 0 e/kk Opintolaina: 0 e/kk	Opintoraha: 0 e/kk Opintolaina: 0 tai 300 e/kk kun vanhempien tulot alle 61 000 e/v Asumistuki: voi saada, jos on saanut lainatakauksen	Lapsilisän piirissä: 94,88 – 172,69 e/kk/lapsi perheen lapsiluvun mukaan
17-vuotias	Opintoraha: 0 – 97,67 e/kk Opintolaina: 0 tai 300 e/kk opintolaina vain opintorahaa saavalleei opintotukea, jos vanhempien tulot vähintään 61 000 e/v	Opintoraha: 0 – 203,48 e/kk Opintolaina: 0 tai 300 e/kk opintolaina vain opintorahaa saavalleei opintotukea, jos vanhempien tulot vähintään 61 000 e/v Asumistuki: voi saada, jos saa opintotukea	Suurin mahdollinen opintoraha sisältää vähävaraisuuskorotuksen. Sen saa automaattisesti, jos vanhempien tulot enintään 39 000 e/v.
18–19-vuotias	Opintoraha: 0 – 97,67 e/kk ei opintorahaa, jos vanhempien tulot vähintään 61 000 e/v Opintolaina: 650 e/kk opintolaina myös silloin, kun ei saa opintorahaa	Opintoraha: 250,28 e/kk vanhempien tulojen vaikutus poistuu 1.1.2018 alkaen Opintolaina: 650 e/kk Asumistuki: voi saada	Vanhemman luona asuvan suurimpaan mahdolliseen opintorahaan sisältyy vähävaraisuuskorotus.
20-vuotias tai vanhempi	Opintoraha: 81,39 – 183,13 e/kk Opintolaina: 650 e/kk	Opintoraha: 250,28 e/kk Opintolaina: 650 e/kk Asumistuki: voi saada	Vanhemman luona asuvan suurimpaan mahdolliseen opintorahaan sisältyy vähävaraisuuskorotus.
	Harmaa taustaväri: vanhempien tulot pienentävät tukea tai voivat estää sen saamisen.		

Opiskeluun liittyvät erityismenot ja toimeentulotuki

Toisen asteen ensimmäisestä tutkinnosta aiheutuvia erityisiä menoja voi olla mahdollista kattaa täydentävällä toimeentulotuella. Opiskelukustannukset, kuten lukukausimaksut, pääsykoe- ja ylioppilaskirjoitusmaksut sekä opiskeluvälineet, kuuluvat täydentävän toimeentulotuen piiriin, jonka käsittelee kunta. Kun hakija esittää opiskeluun liittyviä kustannuksia Kelalle osoitetussa toimeentulotukihakemuksessa, Kela ratkaisee perustoimeentulotuen ja toimittaa hakemuksen kuntaan, jos asiakas sitä pyytää.